

Кордони мрій. Про невизнані республіки

КУПИТИ

Тринадцять захопливих художніх репортажів із псевдореспублік затягують читача в чорні діри альтернативних, але водночас таких справжніх реальностей. Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах, Придністров'я, «ЛНР», «ДНР» - де-юре вони не існують, де-факто там триває життя за своїми специфічними законами, надиктованими парадоксальною реальністю та невтіленими мріями про незалежність.

Томаш Гживачевський – репортер, письменник і аналітик, спеціалізується на Центральній та Східній Європі. Автор книжки «**Кордони мрій. Про невизнані республіки**» (видавництво «Чорне»), відзначеної премією Магеллана як найкраща книжка репортажів 2018 року та «Кришталевую картою» польського репортажу в номінації «Пріз глядацьких симпатій» як найкраща книжка 2018 року, а також книжок «**Життя і смерть на Дорозі померлих**» та «**Через дикий Схід**» (премія Магеллана 2012 року). Ініціатор і співсценарист повнометражного документального фільму «Тіні імперії» (прем'єра на Краківському кінофестивалі та в кіно-театрах Польщі). Член престижного американського **The Explorers Club**. Стипендіат курсу «**Russian Security Studies**» на Daniel Morgan Graduate School of National Security у Вашингтоні.

Ініціатор репортерсько-мандрівних проєктів, зокрема **Long Walk Plus Expedition** – мандрівки з Сибіру до Індії слідами польських утікачів із Гулагу – і **Dead Road 1953–2013** – мандрівки на Транспольську залізничну магістраль, звану Дорогою померлих. Учасник подорожі до Камеруну «**Vivat Polonia 2016**» слідами польського відкривача Стефана Шольця-Рогозінського. Публікувався, зокрема, у виданнях «Foreign Policy», «Onet.pl», «Wprost», «Gazeta Polska», «Rzeczpospolita Plus Minus», «Do Rzeczy», «Nowa Europa Wschodnia», «Gość Niedzielny», «Kontynenty». Автор наукових і аналітичних статей із міжнародного права та міжнародних відносин.

Ця книжка – плід моїх подорожей 2015–2016 рр. пострадянськими невизнаними республіками. Україні в цих виправах відводиться особливе місце. Адже коли взимку 2015 р. я був на фронті під Донецьком, я не знав, що на моїх очах розгортається перший акорд довготривалої напівзамороженої війни, націленої на знекровлення України. Але саме там, в українських окопах, разом із воїнами добровольчих батальйонів, я вперше доторкнувся до невизнаного світу. Я побачив, як легко можна посіяти ненависть у людей. Викликати гніття душ. Саме тоді я зрозумів, що повинен написати цю книжку. Незалежно від того, який політичний, історичний чи географічний контекст цих історій, на першому місці в них – людина, втягнута в грубу імперську політику, яка не дає ані виграти, ані програти. Бо у війнах малих завжди перемагають великі. І тому ця книжка – насамперед історія про людей, які живуть від України через Молдову до Кавказу і які через чверть століття після розпаду Радянського Союзу поділилися зі мною кордонами своїх мрій.

ISBN 978-617-614-296-6

КОРДОНИ МРІЙ

ТОМАШ ГЖИВАЧЕВСЬКИЙ

• ДОНЕЦЬК

• ЛУГАНСЬК

ПРИДНІСТРОВ'Я

• НАГІРНИЙ КАРАБАХ

• ПІВДЕННА
ОСЕТІЯ

• АБХАЗІЯ

КОРДОНИ МРІЙ

ТОМАШ ГЖИВАЧЕВСЬКИЙ
ПРО НЕВИЗНАНІ РЕСПУБЛІКИ

ТОМАШ ҐЖИВАЧЕВСЬКИЙ

КОРДОНИ МРІЙ

Про невизнані республіки

З польської переклала Наталя Ткачик

УДК 821.162.1+ 82-992+82-43+32

Г 11

Гживачевський, Томаш

Кордони мрій. Про невизнані республіки / Томаш Гживачевський ; переклад із польської Наталі Ткачик. – Чернівці : Книги – XXI, 2020. – 304 с.

ISBN 978-617-614-296-6

Тринадцять захопливих художніх репортажів із псевдореспублік затягують читача в чорні діри альтернативних, але водночас таких справжніх реальностей. Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах, Придністров'я, «ЛНР», «ДНР» – де-юре вони не існують, де-факто там триває життя за своїми специфічними законами, надиктованими парадоксальною реальністю та невітленими мріями про незалежність.

BOOK INSTITUTE

©POLAND

Книгу видано за підтримки

© POLAND Translation Program

This book has been published with the support
of the ©POLAND Translation Program

Перекладено за виданням:

Tomasz Grzywaczewski. Granice marzeń. O państwach nieuznawanych. – Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2018.

Жодну частину цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

Copyright © by Wydawnictwo Czarne Sp. z o.o.

© Книги – XXI, 2020, видання українською мовою

© Наталя Ткачик, 2020, переклад

© Анна Стьопіна, 2020, обкладинка

Усі права застережено

КОРДОНИ МРІЙ

Професору Пьотрові Дарановському,
який надихнув мене відкривати невизнані республіки

Народження

– Мир Божий хай буде з усіма вами, – проказує священник із порослим щетиною гострокутним підборіддям і підносить літургійний молитовник.

– І з духом Твоїм, – відказують вірні, але їхні слова заглушують вибухи снарядів, випущених із автоматичного гранатомета АГС-17, і скрекіт станкових кулеметів.

– Агнцю Божий, що береш гріхи світу, змилуйся над нами.

Не зважаючи на постріли, капелан продовжує службу. Його колоратку облягає високий комір військової куртки. Вишита епітрахиль накинута на бронежилет. На поясі – багнет. Дерев'яна вервиця висить біля зарядженого пістолетного магазина й нашивки з яскраво-зеленим кропом і написом «Укроп». По-російськи «*укроп*» – просто «кріп», але мовою кремлівської пропаганди так зневажливо називають українців, які спритно обіграли цей мотив, об'єднавши перші літери словосполучення «*український опір*» – у влучне «укроп». А проросійських сепаратистів із помаранчево-чорною георгіївською стрічкою на прапорах охрестили «колорадами». Так помінялися ролі. І тепер кріп винищує шкідника, який силкується зжерти його країну.

Воїни схиляють голови. Пошепки моляться.

– Агнцю Божий, Агнцю Божий... – наповнює бетонний підвал, обклеєний листами, які писали на фронт українські діти. Синьо-жовті серця, двоє білих голубів обіймають тризуб, над ними напис: «Ми за мир». Назовні чутно мелодію «русскава міра». Того найрозпрекраснішого у світі миру з духовними скрепами в російському розумінні. За кілька днів до цього, 12 лютого 2015 року, в Мінську підписали домовленості між донбаськими сепаратистами та українською владою. Їхнім гарантом зокрема виступила й Росія. Найбільше ці угоди даються взнаки після обіду.

– ...дай нам миру.

Останні слова молитви, промовлені священником, губляться у вибуху мінометного снаряда. Різкий порив шарпнув металевими дверима, що захищають вхід до штабу добровольчого батальйону в Пісках на передмістях Донецька. Зі стелі сиплються шматки штукатурки. Лампочка миготить і врешті гасне. Підвал поглинає темрява, освічена тільки полум'ям свічки й холодним жмутком світла діодного ліхтарика. Священник підносить чашу, всі опускаються навколішки, приймаючи Тіло Христове. Після короткої молитви воїни беруть до рук автомати, а капелан – кропило.

– Ваші діди святили шаблі, я вам посвячую зброю, – каже, окроплюючи свяченою водою.

Гном, присадкуватий доброволець із Західної України, возиться з АГС, намагається правильно закріпити коробку з боєприпасами. Він робить гарну міну в поганій грі, але видно, що переживає. Руки ледь тремтять. Поранили його побратима, і він отримав наказ заступити його.

Гном ніколи не обслуговував гранатомет. Командир проводить кількахвилинний тренінг. Ось так встановити далекомір, ось так перезарядити, добряче впертись. Немає часу. Обстріл.

Підвальні ворота рвучко відчиняються, і всередину влітає юнак. Судомно тримається за шию. В очах шок. Панічний, тваринний страх смерті.

– Я получив. У мене попали. Суки, – вихаркує з себе окремі слова, хрипко втягуючи в легені повітря. Один із воїнів, Джонні, підбігає й допомагає зняти форму. Кевларовий комір розірваний, але слідів крові не видно.

– Заспокійся. Дихай. Маєш щастя, чоловіче. Все пішло в бронік. – Джонні витягує з куленепробивного матеріалу пластмасові уламки. – Це новий винахід москалів. Із металевих гранат перейшли на твердий пластик, щоб не видно на рентгені.

– Він мені життя врятував. – Не вірячи власним очам, хлопець оглядає свій жилет. Кілька сантиметрів вище, і його б не було в живих.

– Жилет жилетом, але все вирішує той нагорі. – Джонні піднімає палець уверх, відтак скидає куртку. Під нею замість військової сорочки – червоно-чорна вишиванка. – Мама вишила. Захищає ліпше за найтвердіший кевлар.

Нарешті Гном правильно зібрав магазин. Цілитися навчиться вже в бою. Дивиться важким поглядом на товаришів, бере установку й прямує до виходу. Крізь прочинені двері чутно канонаду вибухів.

– Нині, певно, не виспимось, – сміється Джонні, поплескуючи Гнома по спині. За кілька хвилин із рації на столі доносяться надривні крики.

– Ми під вогнем, зробіть щось, пришліть лікаря! – схвильований голос пробивається крізь радіотріскотіння.

Тиша.

– Один 200-й, один 300-й, – воїн намагається тримати себе в руках і прозвітувати про ситуацію на передовій.

– Наскільки важко? Виживе? – питає замкомроти. Хтозна. Надходять суперечливі повідомлення. Військовим сленгом «вантаж 200» – труп, «вантаж 300» – поранений. Цифрами легше описувати світ, поглинутий хаосом.

У Пісках відбувся малий апокаліпсис. Будинки потрошені, дороги зорані вирвами від бомб, машини зрешечені кулями. Куди не глянь – згорілі дахи, пробоїни в стінах, осколки шиб у вибитих вікнах. Від сусіднього зі штабом дому залишився тільки чорний каркас.

– Хочуть добратися до нас, але не виходить, – бурчить Джонні. Штаб командування облаштували в будинку з найстійкішим каркасом, хоча все одно це примарний захист. Великокаліберний снаряд завиграшки проб'є перекриття й перетворить підвал на могилу. Снаряди не оминули навіть прокурорської вілли.

– Дивись, як за Януковича добре жилося в Україні!

Один із воїнів бере більярдний кий і, схилившись над столом, просто в лунку забиває уламок цегли. Зелене сукно вкривається товстим шаром пилюки. У басейні, сполученому з вітальнею, – відпалі від стелі шматки штукатурки. У спальні безладно валяється колекція африканських статуеток.

– Не просто собі прокурор, а ще й заядлий етнограф і колекціонер. Певно, швидко давав драла, раз не позабрав свої цяцьки, – сміється мій товариш. – Тепер сидить собі десь на тій стороні, – показує рукою туди, звідки прилітають кілограми вбивчого заліза всіх можливих калібрів і видів. Кулі, гранати, 80-, 120-міліметрові мінометні міни,

гради. Вони освітлюють нічне небо мерехтливими світляними точками. Як зорепад. Інколи поодинокі, а інколи цілими міріадами – як серпневі Персеїди.

Старенька жіночка у квітчастій хустці насилу тягне повне відро води. Абиак – тільки б мерщій втекти з вулиці, сховатися в підвалі й помолитися, щоб сьогодні сепаратистські зірки падали не на її дім. Малий хлопчик прочинив вікно, заклеєне поліетиленовою плівкою. Шиб у Пісках немає віддавна. Його батько на хвилику вийшов на подвір'я й відразу каже малому сховатися всередину. Це одні з останніх жителів містечка. Люди виїхали, загинули або ж були евакуйовані українською армією. У загравах заходу сонця каркаси БМП набувають помаранчевої барви. Над ними розвівається пошматований прапор України. На одній із бойових позицій панує особливо напружена атмосфера. Чоловіки, схилені над топографічною мапою, перекидаються матюками. Сепари почали обстріл із глибини житлового масиву. Сепаратисти – доволі загальне поняття, бо в ДНР і ЛНР зараз пліч-о-пліч із сепаратистами – себто українськими «ватниками» – воюють регулярні російські війська (понад десять тисяч осіб), а ще добровольці з різних куточків Росії і навіть таких віддалених закутків світу, як Південна Америка.

– Гімнюки, прикриваються цивілами як живими щитами, – бурчить комбат. Щойно з підвалу вийшов воїн, що ховає обличчя за тьмяно-зеленою арафаткою. Його справжнього імені не знає ніхто. Лише позивний. Чоловік відповідає за корегування вогню. Він сам із Донецька, тому знає цю місцевість як свої п'ять пальців. Його сім'я залишилася на іншій стороні. Якщо його впізнають, вони опиняться в смертельній небезпеці.

– Я ріс у цих місцях, які ми зараз обстрілюєм. Бандити захопили мій дім, тепер я кістками ляжу, а їх звідти викину, – каже крізь складки тканини.

У Пісках панує воєнний екуменізм. Плеч-о-плеч воюють добровольці з Західної України, євреї, грузини, місцеві жителі Донбасу. Інтелігенти з татуйованими хлопцями зі спальних райончиків, бізнесмени зі студентами, націоналісти з лібералами. Владімір приїхав аж із Сибіру. У гаманці – паспорт Російської Федерації. Колись він підтримував зв'язки з російською демократичною опозицією. Чому?

– Бо путінська Рашка – мені не родіна. Там так, ніби хтось тобі бритвою по серці, – випалює без вагання.

Щойно западають сутінки, починаються найважчі бої. Усе двигтить. Здрагається земля, грюкають двері до штабу. Раннім досвітком нас викидає зі сну гімн Радянського Союзу, який тарабанить зі всіх рацій. Кожна зі сторін підслуховує іншу, і цього разу сепари вирішили спровокувати українців від самого ранку. Ще один день. Ще один обстріл. «Русскій мір» на повну катушку. Комбат запрошує на обід у сховище. Гарячий український борщ додає сил. Із внутрішньої кишені куртки воїн виймає потріпану фотографію. На його плече сперлася вродлива юнка. Розкішне світле волосся, великі очі, стрункий стан. Чоловік ніжно її пригортає. Пара усміхається.

– Ми жили в Донецьку, – розповідає. – Вона працювала вчителькою, а я мав невеличку фірму. Нам непогано йшло. Планували спільне майбутнє. Я хотів освідчитись, але не встиг. Почалася війна, і вона теж стала солдатом.

– Служить у Пісках?

– Так, підозрюю, в Пісках. Але по другій стороні...

На якусь мить він замикає. Ми виходимо на поверхню. Вдалині над бурим трав'янистим полем здіймається стовп чорного диму, мляво оповиваючи зрешечену вежу шахти. Кілька тижнів тому звідси ще можна було розгледіти зруйновану під час боїв термінальну вежу Донецького аеропорту. Доноситься стрекіт станкових кулеметів, а відтак приглушені потужні вибухи.

– Не переживай, це далеко від нас, – воїн подає знак рукою, що не конче втікати під землю. – Вона десь там. І тепер стріляє в мене або я в неї. – Прикурює цигарку, втупивши погляд у лінію фронту. – Моя кохана повірила в нове дітище Москви. Прекрасну русько-донбаську вітчизну. Після того я з нею більше ніколи не говорив. Її світ перестав бути моїм.

Той світ за окопами Пісків допіру перероджувався. Із руїн старої України виплодилися Донецька й Луганська народні республіки. Нові псевдодержави. Примарні творіння Донбасу, які долучилися до своїх старших братів, розсіпаних по рубежах колишньої советської імперії. Невизначних республік.

Акселератор

Ми слаvim наш край Придністров'я,
тут дружніх народів сім'я.
Синівськими кров'ю й любов'ю
ми з ним до останнього дня.

Ми слаvim заводи і ниви,
угіддя, райони, міста.
Ждуть їх знаменні прориви
на благо Вітчизни труда.

Ми понесем у народи
ім'я твоє горде й величне.
Республіці волі й свободи
вірні, як правді, довічно.

*«Ми слаvim наш край Придністров'я»,
гімн Придністровської Молдавської Республіки*

– У мене було два старших брата. Менший, Ігор, завжди був такий на приколі, йому фартило по житті, – каже

Люда. – Призовників у СРСР посилали за полярне коло, на Сибір, у Казахстан, а він попав на Кубу. Здійснилася мрія радянської людини. Плєжі, пальми, теплі фрукти. Гуляй, душа. Він відслужив достроково, бо тоді якраз розпався СРСР. Паскудник, нічо не сказав, що вертається скоріше. Одного вечора я почула, як хтось нипає довкола дому. Глянь у вікно – брат! Мені було десь десять із чимось років, я, схвильована, побігла до батьків. Тато сказав, щоб я йшла спати і не зчиняла рейваху. Тільки-но я вляглася в ліжко, аж неждано-негадано хтось гримає в двері. Батько, лютий як сто чортів, відчиняє, а на порозі Ігор. Сюрприз. Понавозив купу екзотичних фруктів. Я тоді вперше попробувала ананас. Досі пам'ятаю, який був солодезний. Просто фантастика.

Люда тепло всміхається. Її донечка хвалиться малюнком, який того дня намалювала в школі. Вона талановита. Мріє піти на образотворче мистецтво в Кишинів. Вирватися з цієї Окніци, на самому краю Молдови, вже на кордоні з Україною, куди навіть зрідка який потяг ходить.

– Ми були на сьомому небі від щастя, що він вернувся. Але вже за пару місяців прогрімала звістка, що на Придністров'ї почалися заворушення і буде війна. Той другий брат, що старший від Ігоря, тоді вже мав свою сім'ю, і вони жили по той бік Дністра. Його з ходу відправили в новостворену придністровську гвардію. Він подзвонив батькові сказати це, а батько тремтячим голосом відповів, що Ігоря теж забрали, але в молдовську армію. І вони опиняться по різні сторони фронту. Старшому брату дали добу, щоб явитися в підрозділ. А він посадив дружину з дитиною в машину, забрав цінні речі й приїхав до нас. На тій другій стороні він покинув не просто дім, а все своє колишнє життя. Сказав, що ніколи в світі не буде стріляти у свого рідного брата.

Якби більше людей так думало, то би не було всієї цієї війни. – Люда зітхає і бере на коліна донечку, яка хвалиться ще одним своїм малюнком.

Початок 90-х років минулого століття, на руїнах СРСР народжувалася незалежна Молдова. Але її східна, лівобережна від Дністра, частина, що зветься Придністров'ям, бачила це по-своєму. Вшент зрусіфікований, орієнтований не на Молдову, а на Москву регіон вирішив іти своїм власним шляхом. Приводом до цього стала ідея возз'єднання з Румунією, що витала над новоспеченою молдовською державою, і закон, яким молдовська визнавалася єдиною офіційною державною мовою, а російська отримала другорядний статус «мови міжетнічної комунікації». У листопаді 1990 року проголошено утворення незалежної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки, а через рік її перейменовано на Придністровську Молдавську республіку. У вересні 1991 року придністровська влада в Тирасполі оголосила формування власних збройних сил – Дністровської Республіканської Гвардії. Минуло кілька місяців політичної напруги та збройних сутичок, і 1 березня 1992 року влада в Кишиневі прийняла рішення про те, щоб зброєю повернути контроль над збунтованою провінцією. Почалася «п'ятимісячна війна». Головний удар спрямували на стратегічний відрізок Тирасполь – Бендери. На підтримку слабо озброєної та дезорганізованої Дністровської Республіканської Гвардії виступили підрозділи 14-ї російської армії під командуванням спершу генерала Юрія Неткачова, а відтак генерала Олександра Лебедя. Коли 27 червня розпочався молдовський наступ на Бендери, генерал Лебедь прийняв рішення перейти від оборонних дій до

контрудару. Він назвав політику тодішнього президента Молдови Мірча Снегура «геноцидом», а його правління «фашистським», і почав артобстріл молдовських військ. У збройних сил нової незалежної Молдови, які тоді тільки-тільки формувалися, не було жодних шансів протистояти досвідченим і добряче озброєним російським солдатам. Молдовський наступ уже зазнав краху, ще навіть не розпочавшись. Кишиневу довелося пристати на підписання невитідної умови про припинення вогню. Почалася ера замороженого конфлікту, яка триває вже добрих чверть віку.

Куди не кинеш оком – соняшники. Зліва і справа, попереду й позаду. Обложили села й оточили дороги. Проникли на зупинки і, реінкарновані в олію, пробилися на полиці магазинів. Квіти на міцних стеблах вирубали ліси й викосили лани. Де-не-де вони поступилися місцем кукурудзі, яка принагідно прокралася на поля і пробралася на тарілки під виглядом мамалиги. Соняшники у парі з кукурудзою перетворили Басарабію на суцільну жовту й колихку на вітрі пляму. Якщо б їх раптом викосив якийсь вірус, тут би не залишилося нічого, крім чорнезної землі. Але зараз вони нівроку красуються, виповнюючи собою обрій до самих країв.

І несподівано з цієї жовтизни виринає столиця соняшниково-кукурудзяної країни, яка сьогодні називається Молдовою. Кишинів фортифікований, адже вже чверть століття він перебуває в стані приспаної війни зі своєю збунтованою провінцією Придністров'я. Кожна фортеця повинна мати мури, масивні ворота, а найкраще – ще й рів і підйомний міст. Кишинівські вали – це сотні спальних багатоповерхівок, у народі званих *хрущовками*, які

змикають місто в бетонних обіймах, творячи сірий, задушливий лабіринт, усе більш розгалужений в бік середмістя. В'їзд зі сторони Придністров'я стереже монументальна «брама». Перлина в короні цієї комуністичної кріпості. Володарі Молдови споглядають на свого недруга, що чигає зі сходу, з двадцяти шести поверхів велетенської плити. Поверхи утворюють піраміду, розділену автомобільною дорогою з двостороннім рухом. Шосе вривається глибоко в саме нутро міста, кожен наступний квартал якого до гнітючості, як дві краплі води, нагадує попередній. Закінчується мікрорайон – починається чергове крихітне сіре королівство, яке аж сиплеться від старості. Наче форт Кишинів виснажений бездіяльністю, яка тягнеться ось уже понад чверть століття. Молдова здобула незалежність, відбула коротку війну й застигла в передчутті якогось кращого майбутнього, яке все не приходить і не приходить.

Оазу Нантой намагається вирвати свою батьківщину з лап цього маразму. Його завзяття, жести і харизма гідні народного трибуна. Говорить він швидко й рішуче. Заходиться відповідати, не дочекавшись закінчення запитання. Він сидить за довжелезним конференційним столом у кімнаті з кондиціонером незалежного мозкового центру Інституту громадської політики, але промовляє так, наче він на сцені перед багатотисячним революційним натовпом. Оазу полюбляє вгріти обухом політичних супротивників, а в ЗМІ влаштувати контрверсійне шоу. Він – аналітик, публіцист, політик, «*enfant terrible*» – *жахливе дитя* суспільного життя Молдови. У 2014 році у своїй телепрограмі заявився в балаклаві, з автоматом і бейсбольною битою, перев'язаними георгіївською стрічкою – символом проросійських сепаратистів.

– Я хотів цим показати, наскільки реальна загроза від рашистських «зелених чоловічків», – пояснював він.

Нантой сердитий: батьківщина просто виводить його із себе. Куди не кинеш оком – усе не так. Економічні показники? Будь ласка. Молдова – найбідніша держава Європи. Видатки на інтеграцію з Європейським Союзом? Катастрофічно падають, бо правляча проєвропейська коаліція не модернізує країну, а прибирає її до своїх рук. Корупція й розкрадання?

– У цьому ми – чемпіони Європи, якщо не світу, – знічується. – У 2015 році з нашої банківської системи вивели мільярд доларів. І жоден чорт не знає, куди ці гроші поділися. В голові не вкладається. На одних лише оборудках ми втратили 15 відсотків ВВП. Нащо нас чавити танками, якщо можна просто обібрати?

Наступного року владу осяє геніальна ідея, чим засипати фінансову діру, що постала внаслідок відмивання громадських коштів. Вона обере найпростіший спосіб, що не означає найдешевший, – емісію облігацій вартістю сімсот п'ятдесят мільйонів доларів на двадцять п'ять років під п'ять відсотків річних. Молдовському платнику податків, який, по суті, й віддає позику, ця операція обійдеться рівно вдвічі дорожче – у півтора мільярда доларів. Таким чином бідних молдован за рік обдеруть двічі на загальному двох мільярдів доларів.

Із постаменту на все це тужно споглядає господар Штефан III Великий із мечем і піднесеним хрестом. Цими клейнодами він відбиває напади загарбників, що посягали на його рідну землю. Штефан III Великий, по-молдовськи Штефан чел Маре, наприкінці XV – на початку XVI століття збудував сильну й незалежну молдовську державу. Він виграв чимало битв і спритно відбивав зазіхання могутніх

сусідів. Утер носа угорцям, переміг поляків на чолі з Яном Олбрахтом, зрештою, дав відсіч Османській імперії. Вірою й мечем зупинив мусульман, які хотіли вдертися в саме серце Європи. Володаря возвеличував і літописець Ян Длугош: «Муж воістину величі гідний, і од найбільших полководців, чию доблесть славимо, нічим не менший. Він ж бо між князями віку нашого першим над турками вельми велику і хвалебну здобув звитягу. На розсуд мій, він найгодніший єсть, аби єму всі народи християнські єдиногласно волею й прагненням поручили стерно влади, а найпаче очолити повселюдну виправу проти турків, тоді ж як інші королі і князі християнські радо оддаються гнустостям і розкошам, ало роздмухують пожежі воєн домових».

Штефан обрав собі ідеальний пункт спостереження за тим, що залишилося від його прекрасного господарства. Перед ним простяглася головна вулиця Кишинева – Бульвар Штефана III Великого зі зведеною росіянами величною тріумфальною аркою, яка увінчує озеленений комплекс Собору Різдва Господнього. За спиною розкинувся парк, теж названий на його честь. А по праву руку здійсмається неоковирна залізобетонна брила молдовської Ради Міністрів. От її-то чомусь і не нарекли іменем видатного володаря. Може, міністрам уже під зав'язку тих Штефанів, які обложили зусібіч. Зрештою, не тільки у столиці, а й по всій країні так і кишить господарем. Він – у назвах головних вулиць провінційних містечок, він окупував площі й сквери, він заचाївся на магазинних вітринах. У румунській Сучаві, столиці його господарства, в 1990 році заснували «штефанівський» університет, а неподалік Ботошан дистилюють елітну горілку «Ștefan cel Mare». Її виробник возвеличує середньовічного володаря: «З пошани до надзвичайно вагомої ролі, яку Штефан III Великий відіграв у історії Румунії,

ми присвячуємо йому найчистішу горілку найвищої якості в п'ятисоту річницю від його смерті».

Але чекайте, то зрештою Штефан – це румунський чи молдовський володар? Ян Длугош писав про нього і як про князя волохів, предків сучасних румунів. Штефане, хто ти врешті-решт?

Для Оазу Нантоя це питання теж не таке вже й просте.

– Питаєш, чим є Молдова для молдован? Давай подивимось на лінгвістику. Повний ідіотизм: ми самі не знаєм, якою мовою говоримо... – розповідає. – Багато моїх земляків досі вважає, що Молдова – штучна держава, творіння сталінського етнічно-суспільного проєктування. Уявляєш? Це якби поляки собі думали, що вони не поляки, а, скажімо, чехи, і що то росіяни навісили на них польський ярлик. На жаль, у нашому випадку в цьому є велика доля правди. Досі, після двадцяти п'яти років незалежності, в молдавському парламенті ведуть симультанний переклад російською. Просто частина депутатів не знає молдовської. Зрештою, ця мова – теж витвір сталінського режиму, щоб сяк-так обґрунтувати існування Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки. Хоча насправді це румунська мова з певним набором відмінних слів. До 1989 року вона записувалася кирилицею. Дехто навіть каже, що, з наукового погляду, це румунська мова. Але з політичного – молдовська, – сміється. – У Конституції республіки за 1994 р. у статті 13 читаємо, що офіційна мова Молдови – молдовська, латиницею, а вже в Декларації незалежності 1991 року – що румунська. Мене вельми розвеселило рішення нашого Конституційного Суду від 2013 року, яким державною мовою затверджено румунську. Ми самі не знаєм, якою говорим. Цим ідіотизмом заразилися і прості громадяни, і так звані еліти. При владі комуністи – ми говоримо по-молдовськи.

Як тільки при владі не комуністи – переходим на румунську. Сміх та й годі, але це не що інше, як наслідок – і тут треба називати речі своїми іменами – політичної проституції молдовських політиків. Вони крутять нашою історією, традицією, як їм заманеться. Не можуть створити справді сильну державу. Я не знаю, чи Молдову взагалі варто називати демократичною правовою державою.

Нантой, як і чимало молдовських інтелектуалів і політиків, намагається розв'язати молдовсько-румунський гордіїв вузол. Вивільнившись із залізних обіймів Кремля, молдовська еліта постала перед історичною дилемою. Йти до незалежності самим чи пліч-о-пліч із Бухарестом? Чимало тодішніх політиків навіть собі не могли уявити абсолютної незалежності. Їхньою метою була не якась там наскільки вільна, настільки й ефемерна Молдова, а Роминія Маре – Велика Румунія, яка охоплює всі території, де населення розмовляє румунською. Цю мрію живило те, що в міжвоєнне двадцятиліття Королівство Румунії сягало аж до Дністра, займаючи майже всю територію розташованого там давнього Молдавського князівства.

Заковика у тому, що в 1812 році цар Олександр I приєднав його частину – Басарабію – до Російської імперії. А Москва про свою здобич так легко не забуває. СРСР від самого початку не визнавав повторного об'єднання цих земель із Румунією в 1918 році й почав приміряти оком втрачені території ще у 20-ті роки. Інструментом повернення стало, власне, Придністров'я. Комуністам першим спало на думку, що цей клапоть соняшникових полів, 202 кілометри завширшки й кільканадцять завдовжки, – окрема історична країна, а тим паче державне утворення. Однак історична необхідність наказувала його вигадати. Так народилася Молдавська Автономна Радянська Соціалістична

Республіка зі столицею в Тирасполі, яка, окрім Придністров'я, охоплювала ще й частини Поділля й одеських земель. Але адміністративні ротації були заледве прелюдією до ширшої ідеологічної акції. Більшовики постановили вимислити цілковито новий народ: радянських молдован, які з румунами нічого спільного не мають. Усе, що тепер залишалося, – дочекатися геополітично сприятливого моменту, коли їх можна буде експортувати на захід.

Така нагода – II Світова війна – прийшла навіть швидше, ніж очікувалось. Наприкінці червня 1940 року Червона Армія ввійшла в Басарабію. Після бурхливого воєнного періоду весь регіон остаточно приєднали до Радянського Союзу, і водночас об'єднали із сучасним Придністров'ям. Ущерть штучна ідея, бо насправді ці землі ніколи не входили до молдовської Басарабії.

Якщо дивитися з цієї перспективи, Молдова – всього лиш частина Румунії, яка відтяла від неї пуповину в результаті II Світової війни. І такий пункт бачення прийняло багато політиків ще на зорі молдовської незалежності. Бо молдовани як результат проєкту Москви й досі не можуть самі з собою розібратися. Ба навіть зі своїм національним прапором, що майорить над парламентом. Його задумували як молдовський, а він вийшов дуже навіть румунський. На блакитно-жовто-червоні горизонтальні смуги припасували герб – голова тура й орел, що символізує романське коріння нової держави. Ніби й інакше, але до болю схоже. А якщо Басарабія румунська, тоді вся молдовська державність позбавлена рації існування. Адже Румунія вже існує, і значна частина історичної Молдови лежить на її території, зокрема та нещасна Сучава, де жив Штефан III Великий. Ну бо де він мав осісти зі своїм двором, якщо Кишинєва тоді навіть на мапі не було. А шику великого міста Кишинів

набув завдяки росіянам, які зробили його обласним центром Басарабії.

А до повного щастя – ще це горопашне Придністров'я, до якого пересічному молдованину з його насущними повсякденними турботами немає жодного діла, а якщо й є, то це щось дуже абстрактне.

– За останніми соціологічними дослідженнями, заведве для 5–8 відсотків молдован вирішення конфлікту Кишинів – Тирасполь є ключовим чинником внутрішньої безпеки Молдови, – проказує Оазу академічним тоном, але швидко повертається до зрозумілішої мови. – Вони з нас глузують! Перед самим нашим носом орудує сепаратистський криміналітет, яким керує психічний Путін, а наші громадяни на це: «та нічо страшного!».

Придністров'я виробило собі непогане реноме в європейській пресі. Автори статей, мандрівних блогів і різношерстих інтернет-відео з захопленням описують його як комуністичний заповідник. Тут Леніни, тут Сталіни, тут червоні зірки. Повна совкова палітра. А ще тут дають-беруть хабарі й розгулює бандитня, одним словом, східний морок, як за залізною завісою. Нібито й комунізм на повну котушку, але маркетинг – як у найкращих капіталістичних корпораціях.

Пасажири кишинівського вокзалу, з якого відправляються маршрутки на Тирасполь, не поділяють такого ентузіазму. Хоч Молдова і Придністров'я формально перебувають у стані замороженої війни, де-факто кордони відкриті. Щогодини, іноді навіть щопівгодини роздובбані форди транссіті мчать на другий берег Дністра. Щоденно сотні придністровців їдуть у Кишинів на роботу. Дорога на роботу така, як усюди. Мінібуси вирушають із молдавської столиці, проїжджають через «браму», минають

молдовські поліцейські пости й зупиняються біля придністровського прикордонного контролю. Обдертий шлагбаум, задрипана будка прикордонників, латаний асфальт. Ось і залізна завіса між державою та псевдодержавою. Між визнаним і невизнаним. Двадцять першим століттям смартфонів і понурими катакомбами Радянського Союзу.

Знуджений митник ставить класичне запитання: «Куди їдем? З якою метою? До кого? Ага». Кудись дзвонить, змірює мене поглядом. Не грізно, а радше зі службової звички, коли день у день перед очима проходять десятки облич. Урешті він б'є печатку на міграційній картці, яка слугує тимчасовою візою, і помахом руки впускає в Придністров'я.

Маршрутка в'їжджає в Бендери – єдине придністровське місто на правому березі Дністра. Кілька пасажирів виходять на кільці, що оперезало схожий на місяцехід пост ДАІ, працівники якого в СНД ніжно звуться гаїшниками. І раптом Придністров'я вибухає. Ще якийсь кілометр тому його не було, а тут глянь – і ось воно. Воно всіма можливими й неможливими способами силкується показати, що ще не вмерло, ба навпаки – прямує в майбутнє. Спочатку залізничний міст, що скріплює два річкові береги. Його шпильчасто-овальні каркаси блимочуть біло-блакитно-червоними барвами, які перетікають у багровість із домішкою зелені. Прапор Російської Федерації переплівся з прапором Придністровської Молдавської Республіки. Відвічна дружба крихітного придністровського народика і старшого східного брата – сіль цієї країни. Інтелектуальні митарства Оазу Нантоя щодо молдовської ідентичності не відомі його співвітчизникам-придністровцям, бо для них тут – русскій мір.

Із цього каркаса виринає надбудова. Рушає низка монументів. Головний пам'ятник – Борцям за владу рад, висока колона, увінчана придністровським гербом із пшеничними снопами довкола серпа й молота. На чотирьох кутів цоколях викладена історія міста. Починаючи з його заснування в 1408 році, а відтак – війни. Спочатку з турками: в 1770, 1789, 1806 роках, і врешті 1812 рік – приєднання Бендер до Росії. Сто років спокою, і от знову. 1918 рік – героїчна, хоча й невдала, оборона від румунів, 1919 рік – повстання проти румунських окупантів, 1941 рік – черговий доблесний оборонний чин, цього разу проти об'єднаних фашистських німецько-румунських сил, 1944 рік – ясько-кишинівська операція й визволення Червоною Армією. 1992 рік – переможні бої проти молдовського агресора. Далі – чергові постаменти. Цього разу наголос на автентичності. Пам'ятник Полеглим у 1992 році. Бойова машина піхоти БМП, на якій білою фарбою виведена аббревіатура Придністровської Молдавської Республіки, стоїть перед сталеву лампадою, де мав би палахкотіти вічний вогонь. Саме цього разу він чомусь не горить, але до чергового державного свята його мають відновити. Бронзове погруддя завішане орденами. Генерал-лейтенант Олександр Іванович Лебедь, командир 14-ї Радянської армії, яка дислокувалася над Дністром. Рятівник не тільки Бендер, а й усього Придністров'я. Як вишенька на тортіку – ще менший обеліск на пошану російських «*міратворців*», які 25 років тому забезпечували підписання припинення вогню. Все. Одним махом – ціла історія придністровської державності.

«*Міратворці*» дивляться на цю історію, частиною якої вони вже стали, стоячи при в'їзді на міст біля прикритого маскувальною сіткою бронетранспортера. Туманним, знудженим поглядом вони споглядають на проїжджі

машини. На їхньому коротко обстриженому волоссі зблискують крапельки поту. Вони тримають свої автомати якось знехотя. Один спльовує лущиння соняшника на нагрітий асфальт. Хлопці не мають роботи. І молдованам, і придністровцям уже давно відхотілося стріляти. Відколи в липні 1992 року підписали мирову, у демілітаризованій буферній зоні не було жодних серйозних інцидентів.

Маршрутка залишає кільце й порожніми вулицями мчить на автовокзал. Почекальня надмірно простора, занадто зеленава й безлюдна. Аж викликає занепокоєння. Ніхто не чекає на бусики до Дубоссар, Рибниці чи розташованої ген на півночі Кам'янки. Яскрава шпитальна фарба разить очі. Із внутрішнього балкона, що служить таким собі третім поверхом, розноситься запах печеного м'яса. «Ідальня СРСР». Напис прикрашають серп і молот. За дверима розкинувся червоний комуністичний рай.

У вокзальному буфеті є все, чого лише може зажагнати душа істинного революціонера-пролетаря. Намальовану просто на стіні велетенську мапу Союзу прикриває бордове знамено з крихітним Сталінчиком посередині, а поруч красується прапор стахановця, возвеличуючи захмарні результати соцтруда. На клієнтів, які наминають котлети, гуляші й мамалиги, споглядають Леніни. Один – із портрета над буфетом, другий – із латунної таблиці серед членів несвятої трійці разом із Марксом та Енгельсом, третій – у 3D-форматі як сріблясте погруддя. Є й прапори союзних республік. Наприклад, Молдавської, який заодно відіграє роль і прапора Придністров'я, а ще з доброго дива – прапор Естонії.

– Подобається? – питає усміхнений на всі тридцять два чоловік із іскорками в очах. Сергій в елегантній білій футболці й модних сонячних окулярах. – Це моя приватна

колекція. Я збираю всілякі пам'ятки з СРСР! Їх дедалі менше, але деколи в руки попадає цікавий експонат.

Він підходить до полиці, заставленої радянськими фотоапаратами. Зорьки, смени, зеніти, ФЕДи. Якийсь старий грамофон і чорний як смола телефон, що пасував би до столу якогось партслужбовця або офіцера безпеки. Сергій делікатно знімає слухавку й прикладає до вуха.

– Таріщь Владімір Ілліч, докладаю про виконання свого революційного обов'язку й ліквідацію класових ворогів, – чеканить із серйозним виразом і при цьому мені підморгує. – Я придумав ідею цього кабака, бо ретро зараз як би в моді. Як ви там кажете на Заході: «хіпстерка». Чи щось типу того, – регоче. – І знаєш, спрацювало! В мене тут хватає заграничних туристів. Усі в захваті. Ну бо це ж той страшний Саветській Саюз, а ми – його останній оплот. Що хочуть, то і даєм. Советську екзотику.

Від задоволення Сергій аж потирає руки об спортивні шорти – аякже! – червоні. Але на них чомусь не герб Країни Рад, а англійське «*Choose Your – Vocation*» – «Твоя доля – у твоїх руках». Урешті Сергій тепло прощається, запрошуючи до іншого свого генделика. Цей облаштовано вже у царсько-російському стилі з розкішною колекцією самоварів. Чоловік каже, що ця ідея теж незлецько продається, хоча й не так добре, як комуністичний стиль. Цар не такий сексі, як Ленін і Сталін.

– Приїжджай ще. І обов'язково бери знайомих. На днях тут була одна полька. Аґнєшка. Я навіть взяв її номер! – Він усміхається від вуха до вуха і, потискаючи на прощання руку, перепрошує, що закінчилися візитівки.

– А ти звідки? А-а-а, з Польщі! Ти до нас із миром чи війною? – бабця на привокзальній тролейбусній зупинці,

ледь забачивши мене, відразу переходить у наступ. – Ви знов будете в нас стріляти? Шо той Захід від нас хоче? Думають, що то Росія всьому винна, а самі за грошву колотять світом. Імперіалісти американські!

Стрімкий удар, який мені вготувала невгамовна пенсіонерка, відводить літній чоловік, устрявши в розмову зі своїм Брежнєвим, за якого «ото була жизнь», а тепер таке – животіння. За Союзу було ого-го як! Так добре, аж не віриться. Злегка збита з пантелику, жіночка виконує ухил, прикриваючись колишнім придністровським президентом Ігорем Смирновим. Цей хоч платив великі пенсії. Не те що чинний очільник Євген Шевчук. Грошей не дає, про людей не думає, довів країну до зубожіння. На тлі таких проблем американські імперіалісти відходять на другий план.

Тролейбус зупиняється в самому центрі міста. Біля головного пасажу, неподалік кіоску в формі величезної пачки «Марльборо», – Меморіальний музей бендерської трагедії. У двох залах зібрані воєнні експонати. Різноманітні пістолети, автомат, ручні гранати. Класика воєнної пам'яті. Є і макет житлового будинку, який спалили молдовани, і афіша концерту «Каліна красная» у червні 1992 року. Виступ так і не відбувся: замість гітарних акордів містяни слухали постріли й вибухи. Описи війни виразні. Найменшого сумніву в тому, хто агресор, а хто жертва, яка прагнула свободи. Але організатори музею пішли ще далі. Вони розповідають не тільки про агресію, але й про те, як молдовські націоналісти (а по суті – румунські) винищували придністровців, і то насамперед мешканців Бендер. На панелях багатоповерхівок у північно-західній частині міста досі помітно сліди від осколків і куль. Чорна гранітна таблиця на стіні одного з будинків нагадує: при виконанні патріотичного і службового обов'язку на цьому місці

загинув капітан міліції Григорій Павлович Єчін. Але в порівнянні з війною більшого руйнування тут завдає швидкоплинність часу. Штукатурка потріскала, фарба злущується з дерев'яних віконних рам. Муровані балкони, ці додаткові кімнати, поліпами судомно тримаються за велетенську панель, від якої кожної миті можуть відпасти й убити якогось перехожого.

– Це бідний район, – зітхає Яна, юна блондинка, яка взялася показати мені місто.

Ми познайомилися на вулиці Комуністів у костелі, де служать польські місіонери. Яна впевнено крокує вуличками, що звиваються поміж багатоповерхівок. Минає лавочки, скверики, розбиті ігрові майданчики. На другому кінці кварталу зупиняється перед невеликим пам'ятником. Проста вертикальна плита розповідає історію «Трагедії 1 квітня 1992 р.»: від «терористичного нападу», здійсненого (а хто б сумнівався) «молдовськими націоналістами», семеро загинуло, троє важко поранено. Від ворожого обстрілу постраждали не тільки солдати, добровольці та правоохоронці, а й беззахисні цивільні, які їхали автобусом на роботу. Поруч на іншому монументі викарбувані прізвища вбитих силовиків. Навпроти пам'ятника, з другого боку шосе, розлилося величезне соняшникове поле. Розкішні квіти заповнили своєю жовтизою весь краєвид. Аж туди, де починається Молдова й звідкіля колись присунули молдовські танки.

– Минулого року цей пам'ятник відкрив президент Шевчук, але сюди майже ніхто не приходить. Задалеко від центру. Практично окраїна, – розповідає Яна. Їй двадцять, і для неї війна – давно перегорнута сторінка. Її брат проходить обов'язкову військову службу, але ніхто з їхньої

родини не припускає думки про те, що може трапитись іще один конфлікт. – Взагалі-то про війну 90-х років говорять мало. Особисто я не боюся молдован, – дівчина захоплюється сміхом, рукою загортаючи соняшники. – Ну, може, один трішки мене лякає. Молодий хлопець. Дзвонить день у день, подарував величезного плюшевого ведмеда, і от тепер собі думаю: що йому від мене треба, – хихотить дівчина, а її щобики вмить наливаються рум'янцем.

Яна везе мене до Тирасполя, бо Бендери надто провінційні й зациклені на історії. Тут нічого не відбувається. А в столиці з цим буцімто трохи краще. Прогулюючись тираспольськими вулицями, я намагаюся віднайти в собі бодай іскорку піднесення, але, незважаючи на всі намагання дівчини, в мене складається враження, що місто заростає рослинністю. Скоряється перед природою. Трави пробиваються крізь хідники й великими коштами плямами з'являються на тротуарах. Земля розламує асфальт, утворюючи великі вирви. Дерев обступили спальні райони. Накрили їх галуззям, зазирають у вікна, б'ють по великих бетонних панелях. Відразливі сірі коробки западаються в цій зелені, наче міста майя, які дали себе обплести джунглям тропічних ліан. Від природи чудом зумів відбитися тільки монументально розлогий проспект 25 Жовтня. За порядком тут стежить історичне тріо пам'ятників. На центральній площі – фельдмаршал Олександр Суворов. Неперевершений стратег верхи на коні та з театральним занесеною рукою дає команду: в наступ. Його пелерина розвіяна на вітрі, кінь рветься до бою. Від їхніх гігантських розмірів аж дух перехоплює. Діти, які бавляться під пам'ятником, скакунові заледве сягають до колін. Далі – виструнчений і розпрямлений гранітний Владімір Ілліч. Цей уже тримає руки при собі. Він не такий революційний, радше

ностальгійно-величний. Але і в нього поли пальта розвіваються на вітрі. Театральність завжди в моді. Ленін стоїть на сторожі неоковирної споруди придністровського парламенту. І врешті, танк Т-34 з написом «За вітчизну», який виїхав на постамент, націливши ствол на пам'ятник героям Великої вітчизняної війни. І променад закінчується, м'яко вступаючи в зелень.

Яна спирається на вирізаний із бляхи невеликий пам'ятник. Біла літера «Я» поєднана з блакитним «Тирасполем» довкола великого червоного серця. Його встановили на другому боці вулиці, точнісінько навпроти завойовника світу Суворова. Відомий міжнародний попсимвол любові до малої батьківщини. Він міг би стояти і в Нью-Йорку, і в Лондоні чи Варшаві. Неподалік серця з великого настінного банера споглядають обличчя літніх чоловіків і жінок. Усі до одного в парадній формі, вгинаються під вагою безлічі орденів. Хтось в офіцерських кашкетах із великими облямівками. «Обличчя перемоги». Придністров'я віддає не радянсько-російській традиції. Одне з основних календарних свят – 9 травня, день перемоги над гітлерівською Німеччиною.

– Ти любиш Тирасполь? – питаю в Яни.

– Ну не те що люблю, але він мені явно дуже подобається. – Яна заходиться сміхом. – Новий президент Євген Шевчук кінець кінцем щось зробив і для молоді. Глянь, який класний сквер. Лавочки, дитячі гойдалки, освітлення, щоб вечорами можна було спокійно гуляти.

Її думка – суб'єктивна. До Шевчука, який є президентом Придністров'я з 2011 року, громадяни ставляться з антипатією. Таксисти, торговці, робітники, водії маршруток – всі як один нарікають на гаранта. Бо ціни захмарні, бо зарплати врізають, бо бідність зростає.

– Ну що він доброго зробив? Краде він добре! Він і його дружки ой як на цьому знаються! – сердиться чоловік у черзі до магазинної каси. – Вони собі роз'їжджають на лімузинах, а мені не стає на білет на автобус.

Ми з Яною прямуємо на набережну. Тиснява. Дітвора гасає, батьки намагаються впильнувати своїх чад, хлопці заграють до дівчат, дівчата хизуються своїми принадами. Хтось їсть морозиво, хтось цукрову вату чи варену кукурудзу. Хтось крадькома потягує пиво, обмотане поліетиленовим пакетом. На міському пляжі вигріваються спрагли сонця пляжники. Тираспольці висипалися зі своїх бетонних багатоповерхівок і насолоджуються спекотним липневим пообіддям. Дністровську гладь розтинає водний скутер, тягнучи за собою чоловіка на дошці сноубордного штибу. Все більш популярний у світі *вейкбординг*, різновид водних лиж на одній дошці, докотився й до Дністра.

– Шевчука не люблять старі. Вони привикли, що живуть, як в СРСР, – розповідає Яна. – Держава давала пенсії, майже безплатний газ, світло і воду. Але для мене і моїх ровесників воно нічого не робила.

Яна не дуже-то й переймається великою політикою, напіввіртуальними кордонами й суперечками між (як їх тут називають) хижими молдованами та проросійськими придністровцями. Це лише ускладнює життя. От хоча б така дрібничка, як готівка. Тирасполь собі придумав свою валюту: придністровський рубль. Якщо вони держава, то мають право карбувати власні гроші. Хто їм боронить? Як не крути, це один із головних атрибутів суверенності.

– Все це прикольно, але ця грошва поза Придністров'ям нічого не варта. Паперові згортки, шматочки пластмаси. – Яна виймає з гаманця рожевий гексагональний жетон, що міг би зійти за гітарний медіатор. Десять рублів.

У 2014 році влада вирішила здешевити виробництво грошей і ввела перші у світі пластикові монети, які офіційно називаються композитовими, бо «пластикові» асоціювалися б із китайським фуфлом.

– Всі про всяк випадок тримають вдома валюту. Найліпше тримати долари або євро. З російським рублем ніколи нічо не ясно. Наприклад, я плачу за квартиру в доларах. Власник сказав, що інакшу валюту не бере, – продовжує дівчина. – Але останнім часом зелених бракує. Люди вистояють черги під банками, чекають, що хтось скине трохи американських рублів. Ти вже точно станеш для когось ласим шматочком, – усміхається, натякаючи на вміст мого гаманця.

А й справді, перед віконцем обмінника чигає огрядна жіночка, яка, незважаючи на свої пишні форми, вся напружена, мов левиця в савані перед стрибком. Запримітивши такі довгождані баксики, вона прожогом жбурляє пачку придністровських рублів і згрібає долари.

Придністровські банкноти – особлива суміш історичних діячів – представників найрізноманітніших країн і народів, які впродовж минулих століть намагалися вхопити щось і для себе з цього кляпця землі. Найбільшим і найвизначальнішим «ухоплювачем» є різун варшавської Праги фельдмаршал Олександр Суворов, якого поляки зненавиділи всією душею. У 1792 році Суворов, тоді ще тільки генерал, вирішив звести фортецю в селі Сукля, довкола якого невдовзі й виріс Тирасполь. Свій портрет на різних номіналах він, ясна річ, по праву заслужив. Суворовим можна любоватися на одно-, п'яти-, десяти- і двадцятип'ятирублівках. Відтак ідуть гетьман Богдан Хмельницький і український національний пророк Тарас Шевченко. Це вже реверанс у бік етнічних українців, які живуть у Придністров'ї.

Врешті, цариця Катерина II Велика, яка після перемоги над турками приєднала ці землі до Росії. Як і належить імператриці, вона отримала достойний номінал. Цілих 500 рублів. А на додачу на сотці намалювався ще молдовський господар Дімітрій Кантемір. Хто-хто, а цей молдованин до мозку кісток, хоч і щиро заприязнений із Санкт-Петербургом. На початку XVIII століття володар домовився із царем Петром I і віддав свої волості під російський протекторат взамін за оборону від турецьких набігів. Насправді з цим договором так нічого й не вийшло, бо султан розгромив царя. Але тоді росіяни вперше поширили свої впливи аж на Басарабію – і зародилися проблеми, що відгукуються й досі.

На питання «хто ти?» багато мешканців придністровського краю ніяковіють. У морі всієї цієї катавасії проблеми молдован видаються піщинкою. Мешканці Кишинєва могли вибирати лише з двох ідентичностей: молдовської та румунської. Натомість у Придністров'ї, за офіційними даними, проживає три національності: молдовани, українці й росіяни, і кожна з них становить приблизно одну третю населення. Взагалі-то тут складно бути національною меншістю, позаяк кожна національність – меншість. І з такого етнічного асорті намагається скроїти себе новий народ. Так позшивати ці молдовські, українські й російські клаптики полотна, щоб із них постала нова тканина. І все це робиться в мегашаленому темпі. Процес ткання народу тут розрахований не на сотні чи десятки, а на якихось кільканадцять років. Так наче людей, які живуть над Дністром, вкинули в акселератор-прискорювач елементарних частинок. А там їх розганяють, зіштовхують, щоб у результаті цього соціотехнічного експерименту отримати геть нову екзотичну частинку: придністровців. Тому й надрукували паспорти.

Червоні книжечки з гербом і назвою держави. Вони нічим не поступають британським, французьким чи німецьким паспортам. Із тією малою різницею, що не вартують і дірки від бублика, бо ніким не визнані. З ними нікуди не поїдеш. Але паспорт – це паспорт. Він додає поважності своєму власникові. Матеріалізує примарну ідею «придністровськості». Тепер кожен громадянин може тримати цю свою ідентичність у шухляді, кишені куртки, автомобільному бардачку. Береш його в руки – і розумієш: Придністров'я – держава, вона справді існує, а ти – її частинка. І це теж одна з причин, чому понаставляли силу-силенну пам'ятників і випустили валюту. Нікого не цікавить те, що тут еклектичне горнило. Адже в Придністров'ї є все. І Радянський Союз, і царська імперія, і Новоросія, яка підводиться з колін.

Оздоблена двоголовим орлом, висока гренадерка епохи наполеонівських війн виринає з фасаду невеличкої будівлі, сполученої з автобусною зупинкою. Головний убір висотою в півтора метра – реклама ломбарду «La Perla». На тираспольському базарі продаються футболки з Путіним у легендарній біло-блакитно-смуғастій тельняшці, яку колись носили російські моряки. Президент Федерації з гнівним виразом обличчя цідить крізь зціплені зуби: «Кто нас абідєт – тот трьох дней не праживьот». Для прихильників Новоросії знайдуться тут і сувенірчики з днірівським прапором. Є тут «русскій мір», але є й українське Дике Поле. Є мартирологія війни 90-х, але є й тих 30 відсотків молдован, що населяють Придністров'я й природно тяжіють не до російського, а до румунського культурного кола. Тому влада настирливо насаджує молдовську мову, яка записується кирилицею, а не латинкою, як на правобережжі

Дністра. Придністровські школи, в яких намагалися ввести латинський алфавіт, спершу закривали, а пізніше, коли їх знову відкривали, але вже як приватні установи, їм урізали державне фінансування. Справа дійшла до Європейського суду з прав людини, який постановив, що Росія як суб'єкт, який по суті контролює Придністров'я, порушила право на вільну освіту, перешкоджаючи навчанню молдавською мовою.

Ми з професором історії Миколою Бабіунгою сидимо в затишному ресторанчику неподалік тираспольського Університету імені Тараса Шевченка. Науковець, усміхаючись, попиває «Classic» бендерської броварні й наминає чебуреки. У лавині суперечливих національних свідомостей, яка накрила Придністров'я, він не вбачає великої проблеми. Ба навпаки, як хитромудрий архітектор, видобуває з цього хаосу невловимий порядок всепридністровського державного ладу. Професор Бабіунґа вважається батьком історичної нарації, яка є підґрунтям придністровської державності. Він народився в Кишиневі, а в Тирасполі з'явився в 1991 році, коли вже формувалася сепаратистська республіка. Саме він розробив цей акселератор національних частинок і тепер задоволено спостерігає за результатами свого експерименту.

– Споконвіків у Придністров'ї проживали три національності: молдовани, росіяни, українці, – розповідає він. – Та ніхто ніколи не плакав і не думає плакати в собі право бути кращим за інші нації. Всі три мови – офіційні мови Придністров'я. Кожен, яку хоче, таку собі вибирає. Так само і з релігією. У Придністров'ї годі віднайти бодай малу іскорку, що може розпалити якийсь конфлікт, тим паче внутрішній. Тому судження, які доносяться насамперед

із Заходу, про надзвичайно потужну російську пропаганду, довкола якої буцім і створене Придністров'я, просто висмоктані з пальця, – зазначає він із непохитною впевненістю.

– Це все добре, але чи тоді існує щось таке, як єдиний придністровський народ? Може, все-таки це просто три нації, що живуть поруч? – доскіплююсь, принагідно потягнувши добрячий ковток пива «Балтика». Микола вже замовив черговий кухоль, а я ще й першого не доцмулив. Я очікував, що буде гостра інтелектуальна сутичка, а натомість атмосфера стає все більш пікніковою.

– Жодного сумніву в тому, що це єдиний спільний народ, хоч і складається з трьох етносів. Плюс інші нацменшини: гагаузи, євреї. Наша ідентичність ґрунтується на географічному чиннику. Дністер – це тобі не просто адміністративний чи політичний кордон, це ще кордон ментальний. А молдовська ідентичність виростає з відчуття етнічної окремішності. Одні твердять, що вони румуни, інші – що молдовани. І це надзвичайно важливо для жителів цієї держави. А в Придністров'ї те, з якої етнічної чи національної групи ти походиш, не так уже й істотно. Якщо запитати про національність, то майже 50 відсотків мешканців Придністров'я сьогодні скажуть, що вони придністровці. У Молдові заледве понад 30 відсотків суспільства вважає себе абсолютними молдованами. То яка з цих держав більш штучна? У Тирасполі, Дубоссарах чи Рибниці людям важлива насамперед громадянська приналежність до країни, Придністров'я, а не кровна спорідненість із якимось народом, – професор ні на йоту не сумнівається, що все йде за планом.

– Але ж, із погляду міжнародного права, Придністров'я – це інтегральна частина Молдови. Вас же ніхто не визнав. Навіть Росія, – роблю відчайдушне зусилля

похитнути його ідеально вибудований образ придністровського світу.

– Це лише на Заході так машинально повторюють, наче Придністров'я – частина Молдови. А історично Молдова охоплювала лише землі на Правобережжі Дністра, – професор Бабілонґа завиграшки відбиває і цей аргумент. – Адже сучасна територія Придністров'я, принаймні її частина, входила й до Речі Посполитої Обох Народів. Не забуваймо, що більша частина північного Придністров'я – це були приватні маєтки магнатського роду Конєцпольських. Бували тут козаки, татари, але придністровська земля ніколи не зазнала панування молдован чи румунів. А ще наші молдовани відрізняються від тих, що живуть на захід від Дністра. По суті, то вже інша нація.

Пиво послабило мій талант аргументації. Вловивши цю мить слабкості, історик завдає остаточного удару.

– Історія історією, але ти в курсі, що в Придністров'ї є поляки? Твої земляки проживають переважно на півночі, в околицях Рашкова. Там навіть збереглося єдине, повністю польське село, Слобода Рашків. Кого не спитай у Слободі, якої він національності, без вагань відповість: поляк. А втім, ця спорідненість із польською культурою і традиціями не заважає бути громадянином Придністров'я. Поїдь і побачиш все на власні очі! – Професор на сьомому небі від щастя. Він не тільки оповів мені історію своєї батьківщини, а й улестив мою національну гордість.

– А ти ким себе відчуваєш? Придністров'янкою? – питаю в Яни, яка біля мене на лавочці попиває пиво, конспіративно замотане в пластиковий пакет, бо в рамках сухого закону влада заборонила розпивати високоградусні напої у громадських місцях.

– Ну ні, ну, напевно, полькою. Але, може, і придністров'янкою... Взагалі-то я народилася в Придністров'ї, але тато – українець, а мама має польське коріння. Сама не знаю, – схоже, Яна збита з пантелику. Вона має Карту Польяка, яка офіційно підтверджує її «приналежність до польського народу», кажучи штампом офіційно-ділової мови. Ми розмовляємо польсько-російською мішанкою. Яна говорить російською, а я відповідаю польською. Мову з-над Вісли вона прекрасно розуміє, але говорити нею не наважується. Боїться осоромитися, ляпнувши щось не те. Проте вона хоче вчити нові слова, тому й просить мене говорити польською. Професор Бабілунґа не помилився. Яна родом зі Слободи Рашкова.

Тільки-но западають сутінки, ми з Яною йдемо до ріки на плавучу баржу, де крутять дискотеку. Звучить російська попса й західні хіти. Судно розтинає каламутні води Дністра, залишаючи за собою спальні райони та монументальні пам'ятники. Безлюдні береги заростають густими чагарниками і схиленими до самої води деревами. Місто безслідно зникає. Розчиняється в нічній темряві. У світлі корабельних прожекторів блимають сотні нетель.

– Ой, отаке Придністров'я я люблю, – світить Яна красивою усмішкою.

Річ Посполита Придністровська

Над рікою хати у розмаю.
Квітне Рашків у славі століть.
Ми з тобою, родинний наш краю,
що стелиш дорогу у світ.

Рашків, наш Рашків, тут гори і ріки,
Рашків, наш Рашків, тут отчий поріг,
Рашків, наш Рашків, ти в серці навіки,
як пісня, як віра, як оберіг.

За твоє героїчне минуле
ми доземний схиляєм уклін.
І гостей, що ласкаво прибули,
хлібом-сіллю запрошуєм в дім.

Гімн Рашкова

– Вітаємо в Речі Посполитій Обох Народів, – усміхнений отець Марчін зупиняє машину біля трохи вже поржавілої металевої таблиці з інформацією: ми перебуваємо

у природному заповіднику річки Ягорлик, яка тут впадає в Дністер. Неповдалі у Дубоссарах загачені гідроелектростанцією води утворили розлоге водосховище, яке поглинуло давнє село Ягорлик. Уціліло заледве кілька будинків, приєднаних до села Гояни. У XVIII столітті на цьому місці стояв прикордонний стовп, і, можемо припустити, на ньому було зображення білого орла й литовський герб Погоні. Але точно були написи трьома мовами: польською, турецькою і латиною. За «*Географічним словником Королівства Польського та інших країв слов'янських*», ще в 1841 році на кам'яному обеліску, що стояв за 10 сажнів від берега, все ще можна було відчитати: «Anno 1703, granica, koniec Polski». Це були окраїни, креси Кресів. Найвіддаленіше пристанище латинської цивілізації, за якою – тільки Дике Поле, татари, турки і морок великого степу. Тут, на самому краю світу, балансувало село Ягорлик, яке надихало польських історіографів на романтичний лад. Історик кінця XIX – початку XX століття Євстахій Івановський у «*Розмовах про польську Корону*» писав: «Цей стовп, встановлений року 1699, відразу по підписанню Карловицького трактату, – є пам'ятником цьому миру, що приніс найсолодші відчуття і був для вітчизни Польської наче пристань. Чи є бодай одне серце, що після тягучих столітніх чвар не зворушилося б?! Ця пристань безпечна, цей мир святий були лиш миттєвим перепочинком, і тепер хвилі носять нашим розбитим кораблем по відкритому морі!».

Від стовпа, що увіковічував довгожданий мир після двадцятилітніх воєн із Османською імперією, не лишилося каменя на камені. Тепер довкола тільки Дністер і, як і всюди, одні соняшникові поля. Прикордонною річкою плаває кейтсерфінгіст, маневруючи від берега до берега. Його дошка то зісковзує у Придністров'я, то знову повертається в Молдову.

Що далі на північ, то ця придністровська республіка все примарніша й примарніша. Бракує совково-російського антуражу, який у Бендерах і столиці звідусіль наступає. Так ніби владі забракло сили донести свою ідеологію на північ. Пограниччя справляє враження нічийного огризка суші, що дрейфує в нікуди. Єдина станиця, яка виказує підпорядкування Тирасполю, – Рибниця. Місто потужне своєю промисловою величчю. Рибницький металургійний завод – один із найбільших у Європі закладів такого типу – забезпечує майже половину експорту Придністров'я. А ще тут народився президент Шевчук – а це завжди додає гордості. На центральній площі, викладеній бетонними плитами, стовбичить Ленін. Але навіть вождь революції тут якийсь наче лагідніший. Руки за плечима в замку, плащ уже не розвівається, а вільно опадає нижче колін, кашкет на голові недбало набакир. Із ранкової преси продавець кіоску пропонує хіба що таблоїдну «Комсомольську правду» – молдовський варіант. Перша шпальта: Марія Шарапова заробляє більше, ніж Леонардо ді Капріо. Красива блондинка дивиться виключно, з-за її плеча виглядає божественний Лео й розгублено почісує голову, а на них спантеличено споглядає товариш Ілліч. Дуже добре, що голлівудському жевжику втерли носа, але ця Правда мала бути комсомольська, робітничо-селянська. А в ній – самі зірки, гроші, понти і гламур. Щось цей придністровський комунізм забрів у глухий кут. А ще в Рибниці на диво мало червоного кольору. Навіть на вершечку двадцятиметрового пам'ятника Воєнній Славі зірка – золота. Відразу за окраїнами міста дорога збігає черговими соняшниково-кукурудзяними полями, здіймається на невеличкі узгір'я, що заломлюють одноманітну пласкість краєвиду, і врешті скочується вниз до села Катеринівка. Тут теж є Ленін. Він, зі щирого золота,

виблискує в сонячному промінні, аж засліплює очі. Сонцесайний Валодя сидить на лавочці, пригорнувши до себе двійко діточок. Хлопчик і дівчинка показують йому якусь книжку. А він іще більш добродушний, ніж рибницький. Північне Придністров'я присипляє традиції, притуплює революційну пильність, розчиняє в сюрреальності. Тут починається напівміфічна річ посполита придністровська. У долині переді мною розкинувся славнозвісний сенкевичівський Рашків.

Рашків – це лісисті узгір'я, які місцеві називають Придністровськими горами. Це накрите шифером хати, деякі з них опустілі, вони так заросли плющем та іншою рослинністю, що дахів і не видно із зелені. Їхні жителі порозбігалися туди, де ще світить надія на краще майбутнє.

– Ой паночку, роботи в нас катма, і видно ще не скоро буде. Молоді виїжджають у Рибницю, а то і далі, в Тирасполь. Полишалися одні старі, і навіть нема кому їх обійти, – така відповідь пересічного мешканця Рашкова на запитання: «Ну як тут у вас, у Рашкові?» – не додає оптимізму.

Придністровські корови плентаються на водопій і витрішкуються на молдовських корів, які п'ють воду з другого берега річки. Тут збереглися руїни синагоги з барельєфною менорою й арон га-кодешом, а на пагорбі – мури у формі хреста. Це залишки православної церкви, де Тиміш Хмельницький, син Богдана, буцімто брав шлюб із князівною Руксандрою. Є в Рашкові й дбайливо відреставрований костел Найсвятішої Діви Марії та Святого Каєтана, збудований у середині XVIII століття для вірменів. Довкола святині гасаять діти, вересканять як недорізані. Місіонери організували для них табір, щоб малі проводили канікули з користю.

– У нас навіть чуда стаються. Бачиш он те урвище? – питає отець Марчін, показуючи на лисий укіс, який де-не-де скидається на каменоломню. – Якось монахині повели туди учнів на пікнік. Хотіли розкластися під самим схилом, але в останню секунду чогось передумали й зупинилися трохи далі під лісом. Не минуло й години, як почувся потужний гуркіт. Частина укусу обірвалась і засипала підніжжя сотнями тонн каміння. Якби вони були там, ніхто би не вижив. І як тут не вірити в Заступництво?

Портал, яким можна потрапити у міфічно-містичний вимір Рашкова, розташований в непримітному будиночку в самому центрі містечка. З-поміж інших господарств його вирізняє хіба що масивна брама з кованою оправою і бетонно-дерев'яним парканом, який ховає подвір'я. Але це не простий будинок. На воротах висить латунна таблиця: «"Володийовський" – Польський дім у Рашкові».

– Глянь, там на узгір'ї – католицький костел, тут – руїни синагоги, а будівля на он тому пагорбі – православна церква. Що посередині? – усміхаючись і окидаючи поглядом Рашків, запитує Марек Пантула, почесний член Товариства польської культури «Ясна Гора». – Наш багатокультурний Польський дім «Володийовський».

Одного прекрасного дня Мареку наснився сон. Він уже неодноразово бував на румунській Буковині й у Молдові. Співпрацював із місцевою польською спільнотою, організовував Буковинські мистецькі зустрічі. Але йому й на думку не спадало вибратися до Придністровської Молдавської Республіки. Адже це невизнана держава, геополітична чорна діра, місце, куди краще не потикатися.

– Хочеш вір, хочеш ні, але одної прекрасної ночі мені приснилися поляки в Придністров'ї. Я їх ніколи в житті не бачив, а вони таким чудом з'явилися в моєму житті. В мене

не було вибору, я мусив туди поїхати. Отак кілька років тому я й зустрів незвичайну жінку, Наталію Шінявську.

Марек знайомить мене з тендітною блондинкою із живими очима, що так і променіють енергією.

– Ласкаво прошу в нашу скромну обитель, – Наталія, голова Товариства, через масивну дерев'яну браму веде нас у доглянутий будинок. – У нас іще ремонт, але перші гості вже приїжджають. Передай своїм друзям і знайомим, що в нас тут у Придністров'ї є свій клаптик Польщі. Адже це давні землі Речі Посполитої Обох Народів.

Генрик Сенкевич обожнював цей віддалений клопоть світу над мальовничо звивистим Дністром, де все таке дике й магічне, аж у жилах стигне кров. Письменник зобразив його в романі «Пан Володийовський». Колись десь тут стояла укріплена фортеця зі збройними загонами, які захищали рубежі Речі Посполитої від татарських нападників, що налітали з овіяного недоброю славою Буджака. Персонаж Азія Тугайбейович, прагнучи помститися Басьці Володийовській, що вибила йому око, підрізав горло старому Нововеїському і розбив твердиню дощенту, за що пізніше його спіткала жахлива кара. «Серед руїн Рашкова, серед ночі й порожнечі на високій палі залишився сам-один Азія, син Тугай-бея, – і довго ще так світив...»

Неподалік Рашкова розверзлася страшна западина Володинка – Чортів Яр. «Довгі, чорнезні тіні дерев падали на землю, а на залитих місячним сяйвом просвітах сильно світили якісь білі, округлі й довгасті предмети, і в них козаки із жахом розпізнали людські черепи і кості». У цьому ярі страховидна відьма Горпина разом зі своїм служкою, потворним карликом Черемісом, тримала в ув'язненні прекрасну Гелену Скшетуську. Женджян застрелив ворожку,

але для певності ще придавив її груди каменем, на якому свяченою крейдою накреслив хрест.

У селі Катеринівка під Рашковом розкинувся цвинтар. Трава сягає пояса, пута малини ранять руки, кущі поспліталися в щільну гущавину. Із цих придністровських чагарів то там, то тут вигулькують замшілі хрести, облущені кам'яні надгробки, витерті могильні плити. Більшість датується XVIII–XIX століттями, але трапляються і з XVI. Прізвища – традиційні польські: Пшемиський, Раджівич, Карпінський, Кошарська. На непогано збереженій колоні можна відчитати: «Наталія з Пьотровських Залевська, упокоїлася 12/24 грудня 1873 р.». Деякі надгробки відремонтовані, а центральна алея просто бездоганна.

– Це католицький цвинтар, тому тут дати і за юліанським календарем, і за григоріанським, – розповідає Наталія Шінявська. – Ми його відновлюємо. Влітку минулого року нам допомагали студенти з Варшавського університету, вони приїжджали в наш Дім. Ми вимурували паркан, поставили нову фіртку, відреставрували головний прохід, періодично ремонтуємо надгробки. Попереду ще вдосталь роботи, але я вірю, що дуже скоро могили наших земляків будуть такі ж охайні, як і колись. Ми хочемо розбудувати польську єдність не лише в Придністров'ї, а й між місцевими поляками і нашими братами на Батьківщині. До Першої світової в Рашкові проживало 5400 людей, із них більшість були поляки. Але на повну процес викорінення запустили совіти.

Серце придністровської Речі Посполитої б'ється за десять кілометрів від Рашкова. Автобус ходить туди лише раз на тиждень. Дорога, розбита, вся у вибоїнах, знову розсікає

навісні соняшникові поля, оминає пост прикордонників, які стережуть перехід із Україною, і виштовхує із себе пасажирів серед сонмища дерев'яних будиночків із блакитними віконними рамами. В одному з них живе пані Мирослава. Її хата – наче з картинки старих добрих часів, ще задовго до примусової колективізації, колгоспів і советської індустріалізації села. Або з якоїсь оди безхмарному життю простих людей, написаної поетами, що зеленого уявлення не мали, яким насправді є життя за сільським парканом. Але безсумнівно одне: це місце справжнє і прекрасне. До побіленої хатини ми прямуємо через подвір'я, відгороджене від усього світу облущеним дерев'яним парканом. До повної картини бракує лише солом'яної стріхи або червоної черепиці, яку собою наклав гнітючий сіро-бурий шифер. Але всередині про нього відразу забуваєш. У кімнаті з дерев'яною блакитною стелею – високе ліжко, застелене вишиваним покривалом і заставлене пуховими гаптованими подушками. Стіну прикрашає грубий коричневий килим із квітчастими узорами. Із закамарків визирають образки: «Ісусе, уповаю на Тебе», Марія з Дитятком на руках, ревний священник із німбом, що схилив чоло перед дароносицею. Невідомо звідки тут взялась і православна ікона, хоча це католицький дім. А довкола них – чорно-білі фотографії рідних. Є навіть ретушований портрет – о диво – не молодят, а дівчинки зі шпильками, які зчіплюють скромну зачіску. Вісімдесятилітня господиня цього мікрокосмосу просто казкова. Навіть архетипна. У зеленій сукні, переперезаній фартухами. У м'яких хатніх валянках, які оповивають ноги. У хустці, що прикриває сиве волосся. Злегка згорблена, але жвава. З тихим, лагідним голосом.

Вона сидить за масивним дерев'яним столом. Клейонка в соняшники заставлена наїдками. Солянка, смажені яйця,

холодець, салат зі свіжих помідорів і огірків, запашні абрикоси. До цих смаколиків господиня докладає баклажки з налитим червоним домашнім вином, магазинні пляшки з-під горілки, наповнені сімдесятипроцентним самогоном, більш вишукані графини з націдженим темно-бурштиновим коньяком, гнаним із винограду, що росте в саду. Пані Мирослава як дбайлива бабуся докладає і докладає мені їжу, ніяк не ймучи віри, що я вже наївся по саму зав'язку. Кожну добавку вона приправляє тостом. А ще коньячку, а ще самогоночки. У проміжках між міцними напоями вона доливає вина й розповідає про свою родину. Чим більше розповідає, тим більше доливає. Чим більше доливає, тим важче їй зосередитися на розповіді.

– Споконвіків тут була Україна! Але в мене в паспорті пише «полька», – каже чистою українською. Польською вона вміє тільки молитися і співати релігійних пісень. – За совітів нам не можна було вчити польську, того я пам'ятаю лиш молитви, яких мене навчила моя неня. Добре, що тепер молоді знають мову своїх прадідів.

У Слободі діє єдина у Придністров'ї школа з польською мовою. Польське товариство з місіонерами організовують молодіжні екскурсії на батьківщину – до Польщі.

– А що там чути в моєї родини в Польщі? Боже мій, як я тішуся, що ви нас найшли! Скільки то вже минуло років, відколи я не виділа Петра, – у літньої жінки на очі навертаються сльози.

Вона ніяк не може повірити, весь час похитує головою, коли я розповідаю їй історію, яка мене привела за її стіл. Колись у Польщі я цілком випадково познайомився з Анджеєм, який, як тільки почув, що я планую їхати в Придністров'я, повідомив, що його дідусь по батькові, Пьотр, – родом із цієї примарної держави. Коли почалася

Друга світова, Пьотра забрали в солдати, і він із Червоною Армією дістався аж до Польщі. Він був поранений і в лікарні познайомився з дівчиною. Закохався, вирішив залишитися. Ясна річ, що командир не давав на це добро. Хотіли його відправити назад у СРСР. Його порятувало його польське коріння. У паспорті чорним по білому писало: «Поляк». Вони погодилися, щоб він залишився з коханою.

– Останній раз він нас навідував десь в 60-ті, коли ми ще лиш будували цю хату. Родина з Рибниці їздила до них в гості ще добрих десять років тому. Кажуть, у вас там у Польщі файно живеться, – зітхає.

Із Мирославою ми познайомилися в костелі. На Службі Божій збирається майже все сільське жіноцтво. Бабусі в барвистих хустках, мами з дітьми, юні дівчата. Кілька чоловіків несміливо стовбичать біля вхідних дверей. Потайки зиркають, бубонять молитви. Майже всі їхні знайомі поїхали на заробітки за кордон або сидять удома.

– П'ють, – сумовито зізнається одна з парафіянок.

Релігійне життя – це жіноча царина. Службу править польський місіонер, ксьондз Марчін Януш з Згромадження Найсвятішого Серця Ісусового. Літургія триває добрих дві години і служиться трьома мовами. Вірні моляться по-українськи, казання слухають по-російськи, а співають по-польськи. Костел у Слободі – як середньовічна церква: не просто місце зустрічі з Богом, а бастіон. Адже впродовж кількох десятиліть люди тут знаходили прихисток від атеїзації та советизації. Первинно село називалося Ксєндзівка, бо наприкінці XVII століття його заснував ксьондз Вардєревич, парох сусіднього Рашкова, який либонь поселив тут хлопів із «далеких сторін». Скоріш за все, це були селяни з півдня Речі Посполитої. Тільки в 1927 році село із занадто католицькою назвою перейменували на Слободу Рашків.

Через кілька років у рашківському костелі облаштували склад і столярню. Не маючи свого душпастирства, мешканці Слободи взялися за релігійне підпілля. Мріяли спорудити власний костел, але влада не давала дозволу й двічі силоміць зносила початки нової святині.

– Тут живуть міцні горішки. Комуністи були затяті, але слободяни ще затятіші. Як не виходить по закону, не виходить силою, то треба підступом. Тоталітаризм навчив нас мистецтву махлювання, – сміється отець Діма, який до середини 2016 року виконував обов'язки пароха слобідської парафії. – Насправді, теперішній костел – це переобладнаний житловий будинок. Його власниця час від часу робила до нього прибудови, аж урешті постала справжнісінька каплиця. Навіть дзвіницю вірні звели своїм коштом.

Ноги підкошуються, але я не здаюся і все-таки міряю ними болотисті дороги Слободи. Зведений ще за совітів Будинок культури тепер схожий на руїну, що відлякує вибитими вікнами. Підлога в головному залі встелена товстим шаром ґрунту. Від намальованого на стіні райського крайобразу залишився лише клаптик із пальмою і бірюзовим морем. Решта розсипалася на порох.

– Комуністи закрили костел і відкрили клуб, щоб ми могли там віддаватися втіхам нового світського культу. Бо атеїзм – це така сама релігія, просто замість Ісуса Христа – розум і наука. І як бачиш, клуб завалився, а костел, який ми самотужки збудували, процвітає, – сміється Ніна, вигадаючи з дверей сусідньої хати, оточеної ошатним садом.

Огірки, помідори, картопля, цибуля. На деревах – вишні, черешні та сливи. Люди намагаються самі себе забезпечити всім необхідним.

– Ромашка, Ромашка. Ходи сюда! – Жінка когось голосно гукає з ганку. Прибігає коза. Вихляє хвостом, ластиться

і ласує фруктами просто з рук господині. Ніна плескає її по боках. Ромашка задоволено влягається на ґанку й, наче сторожовий пес, оглядає подвір'я. – Чоловік вмер пару років тому, діти поїхали в місто шукати ліпшу долю. Я лишилася сама, і лиш вона мені за товаришку, – розповідає, глядячи козу по голові.

Із Ніниної господи нас витягує вдівець Роман. Коли в нього померла жінка, він намагався сяк-так дати всьому лад, але в нього ніщо не трималося купи. Грошей не було, поле пустувало, тільки виноград із року в рік рясно плодоносив. То він і заповнив час виготовленням червоного трунку.

– І ким лиш я не був. Советським ґражданином, молдаваном, українцем, і ясно що придністровцем. – Із заливлю брудом шухляди Роман витягує стосик паспортів. Земна куля із серпом і молотом, тур, тризуб і, врешті, герб Придністров'я. – Але дивись, у всіх записано оце! – Він гортає документи і переможно показує графу національності: «Поляк». – Майже все моє життя пройшло в Союзі, і ніхто не парився, чи тут Молдова, чи Україна, чи чорт його зна що. Коли розпався Союз, вияснилось, що Слобода лежить на молдовській землі. І най собі буде в Молдові. Мені попри мешти. Але політики почали якісь мутки. – Він затулюється смердючою «Прімою» без фільтра. – Вони післили людей стріляти одних у других. І тепер маємо Придністровську республіку. І що змінилося? Як була бідоса, так і лишилася. Я собі виробив той український паспорт, аби мати хоть якісь нормальні папери. Але я родився поляком, поляком і вмеру.

Увечері місцева молодь збирається біля халупи, де колись був Дитячий будинок. У сусідній халупі о 21:00 починається дискотека.

– Хочеш нормально жити – треба тікати звідси. Не лише собі нормально жити, але сім'ї. Слати додому якусь копійку. Я приїхав у відпуск до тата з мамою, але на осінь знов вертаюсь на заробітки в Росію, – каже Коля, з яким ми випадково зустрілися в продуктовому магазині і якому на окодесь тридцять п'ять.

– А ти де працюєш? У Москві? – питаю.

– Та яка Москва? В Магадані. Знаєш, де то? На Колімі. Хоч налюбуюся нашими соняшниками. Бо там холодно, похмуро і дико. Брр. Зате добре платять. Це основне.

Не тільки Слобода, а все Придністров'я – край пенсіонерів. На початку 90-х тут проживало майже 600 000 людей. Влада запевняє, що відтоді нічого не змінилося, бо, за офіційними даними, у 2004 році над Дністром проживало 546 500 осіб. Але статистика – річ маніпулятивна. Що з того, що ти – громадянин невизнаної республіки, якщо насправді ти проживаєш за кордоном. За неофіційними джерелами, справжня кількість населення – 300–350 тисяч. Придністров'я – демографічна пустеля. За совітів сюди масово приїжджали радянські військові у відставці, втомлені багатолітньою службою на рубіконах Союзу. Вони-то й нагають ностальгію за старими добрими часами й самі нікуди не планують звідси їхати. А молоді знають своє. Треба вирватися, щоб чогось добитися.

На дискотеці переважно бумкає російська попса. А ще – хіт «Я че кохам» українського попфріка Дзідзя. Хлопці козиряють своїми мотоциклами. А дівчата витанцювують у мріях про кольорове життя, яке вони бачили по телевізору й в інтернеті.

– Подобається у Слободі? – кокетливо тріпоче віями, запитуючи, юна дівчина і тут же вмикає в телефоні хіт Дзідзя. «Я че кохам, ай лав'ю, я тебе кохаю, я тебя люблю».

– Та ясно! Тихо, спокійно, до самого горизонту одні лише соняшники й кукурудза. Фрукти розкішні, вино ще розкішніше. Люди з відкритою душею. Прийняли мене як рідного, хоч ніколи в очі мене не бачили, – я щиро захоплююся Слободою.

– Ну-ну. То що, може, сюда до нас переїдеш? – киває дівчина.

Дзідзьо горланить: «Ти подзвонила, що розлюбила і виїжджаєш в Америку».

– Ну так щоб зразу переїхати, то не на зовсім...

– От бачиш, – перебиває, – в Слободі все таке класне-розпрекрасне, якщо приїхати лиш на вихідні. Як оно ти. Заскочив на пару днів – і назад. Пошвендяєш по полях, поп'єш винця і самогоночки, наїшся вишень. А ми тут лишаємся.

«Ти їдеш в Штати, бо хочеш мати якесь нове увлечення», – Дзідзьо ніяк не вгамується, аж довколишні пси зчиняють лютий гавкіт.

– Я тоже поїду. Ше не знаю коли і куди, але поїду. Може, в Америку або хотя би в Польшу... – дівчина підморгує і заходить сміхом.

Перед моїм від'їздом у Тирасполь на плебанію, де я ночую, приходить пані Мирка.

– Коли вернешся додому, обов'язково поздоров від мене Анджейка і всю його сім'ю. Ой, я би й сама поїхала з тобою в Польшу, але я вже застара. Як була молода, нас не хотіли пускати, а тепер всьо, життя вже пройшло, – літня жінка обіймає мене і на прощання цілує в щоки.

Але Річ Посполита придністровська не закінчується на Слободі Рашківській. Її паростки сягають далі на південь. Тирасполь.

– Німець, поляк і москаль грають у конкурсі, хто більше горілки вип'є, – розповідає опозиціонер, головний редактор газети «Людина і її права» Микола Бучацький. – На столі в рядок стоять: манюнька чарочка, склянка, півлітра, літра, відро і бочка. Німець почав із чарочки, дійшов до літри й бебехнувся під стіл. Поляк теж почав із наперстка, протримався до відра, але в кінці відрубався. А москаль узяв іншу тактику. Спочатку хоп – цілу бочку, потім відро, фляшечку, півлітрочку, чверточку, і різко спинився. Здивовані судді кажуть йому, щоб випив ще той наперсток. А москаль на це – категоричний жест рукою, типу, досить, і переможно додає: «Не можу. Радянська людина має мати міру!» – Микола Бучацький порскає гучним сміхом, принагідно наливаючи повну склянку домашнього вина. – За радянських людей, щоб вони мали міру.

Він виголошує тост, при цьому підморгує й закусує пальцями, вмоченими в оцет із доданою «галіною бланкою». У льосі неподалік він тримає ще понад вісімсот літрів червоного напою. Його будинок розвалюється просто на очах. Шпалери відклеїлися, дах перекосився, бетонний хідник потріскав і заріс травой. Але садок доглянутий бездоганно. Помідори, огірки, картопля, кабачки і, звісно, виноград, яким господар особливо пишається. З цього сорту стільки-то кілограмів солодких фруктів, з он того менше, зате фрукти сухіші. Він бережно торкає виноградні вусики й суворо відчитує мене, коли я мимохіть наступив на тільки-тільки посаджений зелений перець.

– Придністровські дівчата такі красиві, тому що ми їх вирощуємо на домашніх огірках і помідорах. Ніякої хімії, лише родючий чорнозем, сонце і хазяйське око, від якого і кабачок гладшає. Це такий мій маленький шляхетський двір. Відомо ж: шляхтич на господі рівний воєводі, – знову

усміхається. – Я поляк. Адже Бучацький – це польське шляхетське прізвище. Мої предки – магнати. Міхал Бучацький – староста галицький і воєвода подільський. Саме він приймав ленну присягу королю Польщі від господаря Молдови Штефана II. Мій пращур віддав Басарабію полякам. Правда, відтоді пройшли цілі століття, але я й далі чую в собі Річ Посполиту. Вона в мені з Україною і Молдовою. Оце і є Придністров'я. Край пограниччя.

Микола довго розповідає про своїх пращурів, які воювали на рубежах Польського королівства проти Штефана III Великого, а пізніше з ним пліч-о-пліч уже проти турків. Місця битв пересипані іменами королів, можновладців і воєначальників. У цьому калейдоскопі з'являється Ян I Олбрахт, Олександр Ягеллончик і оповитий лихою славою Влад Цепеш – Дракула.

Родинна резиденція Миколи – Бучач – в Україні, але його рідним містом став Тирасполь. Двір нашого господаря міститься в Кіровському районі, колись промисловій перлині міста. Індустріальні потвори далять. Димоходи, виробничі цехи, конвеєри – все мертво. Застигло в заростаючому місті.

– Колись тут усе ходило повним ходом. Але часи міняються. Одні фабрики збанкрутували, інші були роздерибанені. Заводи перетворюються на руїни. Правда, далі працює «Електромаш», але це тільки тінь від колишньої слави. Тут принаймні чисте повітря, – розповідає Петро, сусід Миколи, якому вдалося спорудити невеличкий будинок. Запрошення на символічну склянку вина відхиляє. Справ по зав'язку. Моторний парубок. Попервах їздив на фурах, пізніше відкрив свою транспортну фірму. З простого робітника подався в бізнесмени. У вигаданому заповіднику комунізму він узяв усе в свої руки і проявив підприємливість,

який міг би позаздрити істинний капіталіст. – Були часи, я часто їздив у Польщу. Ми возили яблука, але потім справи застопорилися. Сам знаєш, ембарго і таке всяке. Але нічого страшного, я ще у вас попромишляю.

Петро дивиться в майбутнє з вірою. Але на відпочинок виїжджати боїться, бо в Тирасполі страшенне злодійство. Постійно хтось прокрадається в будинки.

У радянські часи Придністров'я було економічним серцем Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки. Ця невеличка територія виробляла 90 відсотків електроенергії, яку споживає Молдова, зосереджувала 80 відсотків промислового виробництва й давала 40 відсотків молдовського ВВП. Коли Придністров'я відколосилося, Молдова раптово опинилася відрізаною від важкої промисловості. Їй залишилися самі виноградники й соняшникова олія. Ось вам і підстава узалежнення Молдови від російської вітчизни. Начебто незалежна, начебто висуває за міжнародним правом законні претензії до повсталі республіки, а водночас – економічно залежна від придністровського окрайця суші.

Гроші не надто цікавлять Миколу. Крім двору, в нього ще є квартира в центрі Тирасполя, але він воліє там не зустрічатися. Упівголоса обмовляється про підслухи, які могло понаставляти КДБ. Він на дух не переносить чинну владу, зате Придністров'я і Тирасполь любить понад життя. На початку 90-х він за них воював зі зброєю в руках. Тоді Микола, який народився на правобережній Молдові, вже мав за плечима сороківку й вигідну посаду директора фірми, що займалася послугами міського громадського транспорту. Пішов до армії добровольцем. Узяв до рук автомат, бо боявся румунського націоналізму.

– В часи I Світової румуни були заодно з Гітлером і чинили тут страшні злочини. Батько розповідав, як вони

знущалися над нашими родичами. Двоюрідного брата забили ледь не до смерті. Комунізм – хвора ідеологія, але фашизм у сто раз гірший. А на початку 90-х румунів Молдови засліпила фашистсько-національна ідеологія Великої Румунії. Я не міг допустити, щоб жахіття 40-х років повторилося. Я мусив боротися. Наші справжні вороги не молдовани, а румунські націоналісти.

Страhalка придністровським фашизмом, якою так активно орудує кремлівська пропаганда, має глибоке історичне коріння. На чолі з диктатором Іоном Антонеску румуни винищили від 280 000 до 380 000 євреїв і 11 000 ромів, переважно з Басарабії та Буковини. Злочини чинились і на землях Трансністрії – Задністров'я, які охоплюють сучасне Придністров'я і прилягають до української землі. Упродовж довгих десятиліть комуністичного правління Чаушеску Бухарест уперто відкидав звинувачення про участь у геноциді, а пам'ять про ці події штучно стерли з колективної свідомості. І тільки у 2004 році спеціальна міжнародна комісія з питань Голокосту в Румунії на чолі з Елі Візелем рішуче заявила: румуни є співвинуватцями Голокосту. Того ж року в Румунії утвердили Національний день пам'яті жертв Голокосту, а в 2015 році криміналізували поширення «брехні про Голокост» і заборонили пропаганду Залізної гвардії – ультраправої фашистської й антисемітської організації воєнних років.

І все-таки демони румунського націоналізму нікуди не запропастились, і Тирасполь спритно використовує їх у розбудові придністровської ідентичності. Там за Дністром – націоналісти-кровопивці, які хочуть запровадити єдино правильний румунський «мір», а в нас – гармонійне поліетнічне суспільство, в якого Європа може повчитися толерантності.

– На відміну від молдовської Басарабії, Придністров'я завжди було багатонаціональне: українці, молдовани, росіяни. Четверта група – поляки, але ти вже знаєш, раз був у Рашкові. А ще плюс болгари, гагаузи, і навіть греки! Усі опліч, як у Речі Посполитій Двох Народів. Ну то за Річ Посполиту! – Багатонаціональність, ніби магічне заклинання, має відчиняти двері до придністровської незалежності. Бучацький підносить тост і залпом випиває чарку вина.

– О, Славік, добре, що ти є! – Микола жестом запрошує чоловіка, який несподівано з'явився у навстіж розчинених входних дверях. – Одної ночі ми були в розвідці на березі Дністра, і раптом я помітив молдовського солдата, він ішов уздовж річки. Світив місяць, хлопця видно як на долоні. Йому, певно, розум відібрало, що тако собі виліз на берег. Я дивився через приціл автомата, а він сам пхався мені під ствол. Я міг його застрелити, він би навіть не втупав, звідки куля. Але я не хотів убивати. Я опустив автомат. Я живий, а він навіть не уявляє, що був на волосину від смерті. Славік теж був добровольцем. Ми з ним пройшли всю війну. Із 17 березня до 2 серпня, – розповідає Бучацький, який воювати з фашистами хотів, а вбивати – не дуже.

Після війни Бучацький, слідуючи родинній традиції, подався у політику і стрімко збудував приголомшливу кар'єру. Він став першим мером Тирасполя. Його предки володіли Бучачем, а він – землями над Дністром.

– Я подарував землю під перший магазин «Шериф». Як нині пам'ятаю, приходять до мене два такі пацана. Зразу видно – молоді, зголоднілі вовчата. А до всього ще й гагаузи: хто-хто, а ті вмють промишляти. Як у нас кажуть, ніхто не зрівняється у питті з русським, у гостинності з молдованином, у працьовитості з болгариним, у витривалості і зверхності з ляхом, тобто вами, дорогі мої поляки, і, нарешті,

у запеклості з гагаузом. А ці два гагаузи були в біса завзяті й борзі. Вони мали порожній склад і зробили з нього торговий центр, якого на той час не було ні в Одесі, ні в Кишиневі. В людей щелепи відпадали. – З неприхованою ностальгією Микола пригадує старі добрі часи. – В нас є ще одна приказка: у людині живе і чорт, і ангел. Ці двоє точно не були ангелами. Конкурентів на шляху до успіху перестріляли ого-го скільки. Ні з ким не панькались. Якщо вже їм хтось не вгодив – то куля в голову або бомба в машину. Так і проситься на язик: чортяки в людській подобі. Але вони таки розкрутили той бізнес і помогли поставити на ноги придністровську економіку. А то, що вбивали... Ну що ж, такі тоді були часи. Як не ти, то тебе, – зітхає.

Відтоді жовтаві зірки обсіли все Придністров'я. П'ять золотих кутів, увінчаних кульками, і поперечний напис «Шериф» – на супермаркетах, автозаправках, білбордах. Зірка правоохоронців Дикого Заходу виведена легкою, коміксною лінією. Вона б ідеально вписалася в мультик про хвацького ковбоя Щасливчика Люка. На противагу понурій грубій червоній зірці, яка пасує хіба що патетичним пам'ятникам, розмашистим військовим парадам і помпезній військовій формі. Придністровський Шериф кумедний і милий. У нього купиш фляшку й мариновані овочі на закуску. У Шерифа заправиш автівку або подивишся кіно, бо ж Шериф – це до всього ще й телеканал. Шериф дає хліб і видовища, адже він – спонсор команди «Шериф Tugaspol», яка грає в молдовській лізі, з 2000 року чотирнадцять разів здобула кубок Молдови і представляє її на європейських чемпіонатах. Урешті Шериф розмахнувся на тираспольський Великий Цирк, Circus Maximus, і за 200 мільйонів доларів спорудив стадіон на понад 13 000 місць, де міжнародні матчі грає навіть молдовська національна збірна. За цією

мультяшністю стоїть потужна бізнесово-політична корпорація. Заснована на початку 90-х колишніми офіцерами КДБ Віктором Гушаном та Іліє Казмали фірма за двадцять років розрослася до холдингу, який тепер контролює майже всі сфери життя, з яких можна витиснути бодай якусь копійку. Холдинг – найбільший у Придністров'ї працедавець і платник податків. Ось так, червоноармійську зірку витіснив шерифський значок із переливчастою позолотою. Щоб вижити, треба йти в ногу з часом!

На цьому «Шериф» не зупинився і в 2000 році заснував своє парламентське представництво, партію «Оновлення». Керівники фірми з ходу стали депутатами. Від самого початку угруповання достеменно відчувало політичні віяння, які долітали на Дністер із Кремля. Упродовж довгих років воно підтримувало президента Ігоря Смирнова, відтак пішло на компроміс із Євгеном Шевчуком, а коли той вирішив обмежити шерифську владу, пішло проти нього. Шерифи, як і належить шерифам, запроваджують свої правила, і жарти з ними погані.

Бучацький очолював місто майже десять років, а потім часи змінилися, і з людини системи він перетворився на людину опозиції. Поки он ті скуповували вілли і джипи лексуси – він плекав мрію про демократичне Придністров'я. Заснував газету «Людина та її права», почав виступати на міжнародних конференціях у Варшаві, Брюсселі, і навіть ворожій Румунії. Він намагається донести світові інформацію про свободу в державі-привиді, в якій багато його слухачів убачають екзотичну цікавинку або ж імовірний російський форпост у регіоні. Єдиною справою, яка пробилася до ширшої свідомості європейських захисників прав людини, була справа Іліє Ілашку, політика і борця

за права румунськомовного населення Придністров'я. У 1992 році його і трьох товаришів арештували та звинуватили у вбивстві двох придністровських високопосадовців. У показовому суді Ілашку, підозрюваного в керівництві групою змовників, засудили до розстрілу, а його спільників – до багатолітнього позбавлення волі в трудових таборах посиленого режиму. Зрештою Тирасполь прогнунвся під тиском міжнародної громадськості, і в 2001 році Ілашку звільнили, а за кілька років Європейський суд із прав людини звинуватив у відповідальності Росію – як державу, що реально впливає на діяльність влади збунтованої республіки, – за незаконне ув'язнення чоловіків.

– Не варто впадати в ілюзії. Наша влада не забезпечує основні права людини. Бодай же право на гідне життя! Я вже мовчу про репресії, катування. Бити баклажкою з водою – було на порядку денному. Це ідеальний спосіб: можна відбити внутрішні органи, наприклад, нирки, і не залишити жодних слідів на тілі, – згадує Бучацький. Придністровська служба безпеки могла бити людей струмом або годинами тримати підвішеними до стелі за руки так, що відходила кров і німіли долоні. Микола відразу потрапив під приціл КДБ. Хтозна, яким дивом його ще не арештували. – В кінці грудня 2004 року невідомий на вулиці облив мене кислотою. На щастя, він погано цілився, і майже все попало на одяг. Опіків не було. Я не прагну визнання. Бачите, я двадцять років борюся з нашою владою. Боровся з першим президентом Смирновим, тепер борюся з Шевчуком, а скоро, мабуть, доведеться боротися з Красносельським, якого збираюся підтримувати на найближчих президентських виборах. Бо я не перенешу несправедливості. Той, хто на людському горі будує свою імперію, – мій ворог. У моїх венах тече польська кров. Я бунтар, – додає.

Розмову перериває гучне піяння півня й відгавкування Миколиного пса. Ідилія, садок вишневий коло хати. Звідси далеко до понурих катівень КДБ.

– Може, принести трошки коньячку? Теж домашнього!

Бучацький розводить руками, відганяючи вбік неприємні тіні минулого. Він зникає в погрібку й за мить з'являється вже з величезним бутлем, повним вогненного трунку. Заввишки, певно, біля метра.

– Коньяку я роблю менше, ніж вина. Якихось пару десятків літрів, зато яких смаковитих. Ану на, скуштуй. То за що цього разу? Як Річ Посполита, то Річ Посполита. За демократію. – Підносить склянку. – Славік, а що ти на все це? – питає у свого друга, який заповзято нарізає помідори.

– А що тут думати? Пенсії низькі, ціни захмарні – лайно, а не життя. От Сталін і Берія, ті би навели порядок. – У Славіка дуже проста панацея від усіх дошкульних болячок. Комунізм він згадує з ностальгією. Ото було життя. Один із найбагатших регіонів СРСР. Теплий клімат, смачне вино, довершений коньяк.

– Бачиш, у Славіка свої заскоки. Наприклад, він їсть лише ложкою. Боронь Боже вилкою. Вино йому треба наливати до верху склянки, по самі краї. Бо інакше не буде пити. А крім того, сам бачиш: Берія, Сталін. Ну бо Славік із космосу. Ну, інопланетянин. Деколи він літає туди до своїх колег. Там мине пару місяців, а в нас – якихось п'ятнадцять хвилин. А деколи вони навідують Славіка на його новій батьківщині. На планеті Придністров'я. – Микола заходиться розкотистим сміхом, а Славік доливає собі вина. Так, щоб було аж по самі краї.

Одеська народна республіка

І якщо ти не артист, значить, ти – аферист,
а якщо ти музикант, значить, ти – спекулянт.

Під південним сонцем моє місто цвіте,
жартує, тішиться, пісні виграє.

Я пройдуся і послухаю цей говір легкий,
«та що ви знаєте», Одесу слід берегти.

Усміхаюсь Дюку і бульваром іду,
але з «того» люка на Дюка і не зирну,

він простягне руку, і йому я скажу:
я пишаюсь, що родився тут і живу.

Chizh & Co. «Прогулянка Одесою»

Ах, Кучурган, Кучурган. У цій назві мені чулося щось
магічне. Аккерманські степи, татарські орди, дикість Сходу.
Сенкевич і Міцкевич. Цей Кучурган манив мене ще задовго

до того, як я сюди потрапив. Але моє романтичне піднесення ніяк не вписувалося в картину з прикордонними будками серед натомлених сонцем трав.

На дірявому мості між Придністров'ям та Україною – напівзгорілий корпус легковика. На капоті розсівся хлопець із хамовитим виразом обличчя. На поясі – бананка, з якої виглядають товсті пачки банкнот.

– Чуєш, ти, придністровські рублі є? Продай. І так то мусор. В нормальному світі їх і так ніхто не прийме. А хоч поміняти якісь долари чи євра? Дам тобі гривню по доброму курсу. – Він налітає на мене стерв'ятником, і я здаюся без бою, віддаючи пожмаканих сувориків і царицю Катерину II Велику.

У «нормальний світ» разом зі мною простують жінки, обвішані набитими до країв картатими торбами. Кожна подає митнику свій барвінковий український паспорт. На іншій стороні нічим не краще. Напіврозвалений магазин, де продають дешеве пиво й розморожене морозиво, маршрутки до Одеси, битком набиті торбами, і черговий валютник, що спльовує собі під ноги лушпиння смаженого соняшника. «Визнаний світ» нічим особливим не відрізняється від оцього «невизнаного». Але за вісімдесят кілометрів звідси розпростерлася альтернативна реальність.

На Дерибасівській вирує життя: алкоголь, гламур і секс. Чого тільки тут немає. Елітні ресторани, альтернативні бургерні, вуличні лабухи, нічні стрип-клуби. Українська la dolce vita. Головним одеським променадом вигулюються стрункі дівчата в кучих шортах, засмаглі жевжики в модних піджаках, хіпстерська молодь із ламберсексуальними бородами. Дорогі, дуже дорогі автомобілі ревуть потужними двигунами і зблискують світлодіодними фарами. Одеса

просто сліпить до болю в очах. Ця ріка розваг, вируючи, тече до Приморського бульвару, де розбивається об невеличкий Майдан. Частину площі перед ратушею загородили металевою огорожею, розставили українські прапори, розвісили банери. «Україна починається з Одеси», «Одеса без Труханова», «Одеса в полоні бандитів і сепаратистів! Куди дивиться українська влада?» Тут же фотографія згаданого мера та його друзів із міськради, і підписано: «Сепаратисти». Всередині відкрили фотовиставку боїв на київському Майдані Незалежності. Під гарматою з фрегата «Тигр», яку захопили в ХІХ столітті в Анголі, – кілька речей із Донбасу. Якийсь уламок, шматок міни, напис «Слава бійцям АТО».

Маленький хлопчик сперся на дуло, а батько хвацько клацає його на смартфон. За брамою панує мілітарна мода. Камуфляжні штани, військові захисні куртки, берці. Обличчя, втомлені й неголені, втупилися в телевізор, де показують ідіотське реаліті-шоу.

– Бляха, ви що, ви маскальські програми дивитесь? Ану переключіть! – кричить старший чоловік.

– Відстань, це ж прикольно, чого ти причепився? – відбуркує один із майданівців.

Той зніяковіло стинає плечима і, коли помічає мене, давай похапцем пояснювати:

– Ми ветерани Майдану і війни на Сході. Третій місяць тут протестуємо, бо не мож витримати. За ці два роки в країні нічо не змінилося. Лиш наші хлопці гинуть під Донецьком. Бандити сидять біля корита, приросли до своїх крісел і крадуть все, що крадеться. Наш так званий мер – бандюк і кремлівський агент. Місцеві вибори 2015 року були сфальсифіковані. Труханов очолював одеську Партію регіонів. І шо? І нічо. А тепер сміється нам

просто в вічі. – Чоловік аж кипить від люті й старається випустити пар.

Замість того, щоби влитися в майданівську затоку й підхопити вимоги протестувальників, ріка розваг, мов об хвилеріз, розбивається об антиурядові барикади й бурлить собі бульваром далі. Перед портретом голомозого Труханова на коротку мить зупиняються двоє стиляг, і один із них собі під ніс мимрить:

– Бля, та для них вони всі сепаратісти.

Зате юрбу з п'ятдесяти роззяв своїми викрутасами на асфальті зібрали брейк-дансери. Щось не дуже в них і виходить, бо ген один так беркицьнувся, аж із нього злетіла кепка. Здійнявся регіт. Схоже, в Одесі полюбляють сміятися. Славнозвісні Потьомкінські сходи перекриті на ремонт, і людна ріка, замість того щоб стікати ними до порту, застрягає перед металевою огорожею довкола робочого майданчика. Це хвацько використовує ведмежа. Вірніше, полярний ведмідь, двометровий, із вишуканим метеликом на шиї. Ведмедик походжає туди-сюди, перехитується з лапи на лапу і збирає туристів. Куйовдить їм волосся і позує до фотографій.

– Ходи, сфоткаю тебе з герцогом де Рішельє, – хапає мене за плече фотограф, просто в лице націливши «кенон».

– Яким іще Рішельє? – розгублено белькочу, а в той час у думках уже промайнули три мушкетери і диявольський кардинал із роману Олександра Дюма.

– Ну вот оцим, – показує на пам'ятник французькому аристократу Арману Еммануелю дю Плессі, герцогу Рішельє, губернатору Одеси і всього Новоросійського краю, який закарбувався в історію міста золотими літерами як засновник одеського порту. На видатного діяча нап'ялили тогу і на голову наділи лавровий вінець. – Диви, він тримає сувій у руці. Бачиш?

– Бачу. І що?

– А тепер глянь у профіль, під кутом, отако! – чувак тягне мене за руку і ставить у відповідній позиції, відтак направляє мою голову так, що пергамент у руці превелебного герцога нагадує його член. – Прикольнo, а?! Хоч фотку? Ну тіпа ти тримаєш його за ... звуй. Правда, це краще получається у баришень, але всьо равно... Ну не то шоби я прям на шось намікав... – помітивши мій спопеляючий погляд, фотоагент починає плутатись у словах і врешті лишає мене у спокої, перемикаючись на парочку, що прогулюється не-подалік.

– Місто сміху. Тут на все треба дивитися крізь пальці. Хочеш тут жити – навчись не звертати увагу, – пізніше пояснює ксьондз Ян Дарґевич, місіонер із недалекого міста Роздільна, який знає одеситів як свої п'ять пальців.

Вечорами дерibasівська ріка вливається у передміську Аркадію. А там уже все і всі зриваються з гальм. Не якась там вергіліївська країна вічного умиротворення і блаженства, а східноєвропейський Лас-Вегас на повну котушку. Викладену гранітними плитами набережну оперізує ряд барів, ресторанів і нічних клубів. Аркадія наче зібрала в собі весь світ. Мерехтять неони, гучно бамкає музика, а на майданчиках при вході на дискотеки крутяться дівчата у стрінгах і ліфчиках, що ледь прикрили соски. Стопка горілки в барі втричі дорожча, ніж деінде, та вже. Зрештою, тут рідко хто замовляє чисту – тут ріками ллються віскі й химерні барвисті дрінки. Гулять – так гулять. До останнього.

Одеса всім своїм виглядом так і хоче показати, що вона на розслабоні. Тільки з грошима треба бути на «ти». Заробив мільйон – протринькай мільйон. Місто бізнесу і сексу. А його жителі втовкмачують мені, що «Адесса такі да,

Адесса». Чистий діамант. Єдиний у своєму роді, унікальний, нічого подібного мені ще не доводилося бачити, і на-вряд чи доведеться.

І взагалі, навіщо я мучу людей питаннями про їхню проросійську чи проукраїнську позиції? В кіосках нема україномовних газет? Ну і що? Усі розмовляють по-російськи? Начхати. Кожне портове місто – космополітичне.

– Брат, це Вільне Місто Адесса. Розслабся, забий. Ну ти і помішаний на тій історії і політиці... Йди краще випий або сходи на стріптіз. Або і то, і друге. Viva la vida, – просвічує мене власник хостелу, в якому я зупинився.

Аркадійно-дерibasівська течія не добігає до Куликового поля, що розкинулося на околицях монументального одеського вокзалу. Висипавшись із залу, подорожні поспішають просто у вируючий центр міста або ловлять маршруткі, які щохвилини відправляються до приморського курорту «Затока». Вздовж входу на Куликове поле розкинувся блошиний базар. Старі книжки, комуністичні медалі й значки, різношерстий мотлох. Парк неохайний. Висока некошена трава, дерева ростуть невлад і невпопад, валяється сміття. Над асфальтною долонею площі височіє Будинок профспілок. Бетонний блок із претензійним совковим вкрапленням – щось на зразок коринфської колонади перед головним входом. Вікна вибиті або забиті фанерою. Обгорілі відкоси. У підвалі на задвірках – паршивенька їдальня, де дають український борщ, пельмені й котлети по-київськи. Центральний прохід загородила металева огорожа, на якій висить іконний триптих Христа, Бога Отця і Діви Марії. Під ним на шкільному аркуші від руки написано: «Простіть нас за злочинне мовчання всієї України». На землі лежать букети квітів. 2 травня 2014 року в палаючому будинку загинуло сорок два проросійські активісти.

– Ніхто так і не попросив у мене пробачення, і доки при власті будуть ці майдануті бандеравці – і не попросить! – каже Ольга, кладучи під огорожею жмуток барвистих гвоздик. – Вони роблять все можливе, щоб ми сюда не приходили. Диви, навіть нема де сісти! – вона роздратовано крутиться по асфальті. – Вони спеціально знесли лавочки, щоб ми стояли, коли поминаємо своїх рідних. Кожні вихідні вони перекривають усю територію, бо, тіпа, можуть бути якісь там міни чи бомби. А що тут робилося в травні на річницю трагедії. Все огородили кордоном міліції і нас під Профспілки не хотіли пускати. І ні стида, ні совісті: ще посміли казати, що це задля нашої безпеки. Нібито була якась загроза замахів чи сутичок, – сердито каже. Нарешті у бічній вуличці Ольга знаходить лавочку, присідає й відразу витягує папку, розбухлу від документів. – Це ми з чоловіком, ще молоді, – показує мені оправлену в раму пожовклу фотографію, на якій вона біля чоловіка в червоноармійській формі. – Александр був офіцером у Придністров'ї. Нада було там лишитися. Чорт нас поплутав переїхати в цю проклятую Одесу.

На іншій фотографії Олександр перехилився через вікно четвертого поверху Профспілок, із якого валують клуби чорного диму. Він, обпертий на карниз, дивиться додолу, ніби вагаючись, чи у відчайдушному стрибку не шукати порятунку.

Ольга рвучко підводиться з лавочки й веде мене на задвірки будинку.

– Он то вікно! Останнє місце, де мого чоловіка ще бачили живим. Він пробував спасатися, тікав на дах, але хтось захлопнув люк. Усьо було чьотко сплановано, щоб із Профспілок зробити братську могилу. І мій чоловік попався в ловушку. Пізніше мені сказали, що він задушився,

але це нагла лож. Я бачила в нього на чолі огромні синяки. Ті бандіти його замучили. Там загинули жінки і діти. А на площі правосекі добивали тих, хто вибрався. – Ольга говорить швидко, але холоднокровно. З таким обличчям, наче звітує, а не згадує рідного. – Деяких застрелили. Потім, щоб затерти сліди, вирізали куски одягу, де були діри від пуль. Мого чоловіка і п'ятдесят шість других по-звірськи вбили, і ніхто за це не поніс відповідальності.

– Офіційні дані говорять про сорок дві жертви в самих Профспілках. Вони загинули через отруєння чадним газом або забилися, стрибаючи з верхніх поверхів. Шістьох, у тому числі й промайданівських демонстрантів, застрелили, – перериваю.

– Белеберда повна! Шо ти віриш цій власті. Рада матерів загинувих 2 травня має точну інформацію про це злодіяння, – відрубую, показуючи мені книжечку, яку видала організація. – Тут фамілії вбитих. П'ятдесят шість людей поіменно.

Ми повертаємося на лавочку, і Ольга витягує аркуш із коловою діаграмою. Посередині жінка написала: «Хто винен? Ти?» Від цього обвинувачення довгі стрілки розходяться до облич політиків, високопосадовців і олігархів. Господар Дніпропетровська Ігор Коломойський, лідер «Правого сектора» Дмитро Ярош, олігарх і чинний президент України Петро Порошенко, комендант Євромайдану і координатор Самооборони Майдану Андрій Парубій, постмайданні очільники: голова Верховної Ради України Олександр Турчинов, прем'єр Арсеній Яценюк, міністр внутрішніх справ Арсен Аваков, мер Києва Віталій Кличко, лідер націоналістичної «Свободи» Олег Тягнибок. Усі – еліта Революції Гідності, що не викликає особливого здивування. Поруч із ними – світові лідери: Барак Обама й Ангела Меркель.

Врешті десь у самому кінці знайшлися і мер Труханов із президентом Януковичем.

– А Янукович теж винний? У чому? – питаю здивовано.

– Яник – зрадник і боягуз! – Ольга гнівно пирхає. – Не зумів придушити в зародку всі ці заворушки. Це він допустив, що ці бандерівські прохвости, яких фінансує ЦРУ, захопили власть і забрали в нас Україну. Він замість того, щоб їх зачистити, звалив у Росію, як побитий пес.

– А що тоді Путін? – цікавлюся.

– Путін – істинний лідер, із залізною хваткою. Але що він міг зробити, коли америкоси і Європа рішили віджати в нас країну. А за їхню імперську політику поплатився мій чоловік. І їм ще хватило наглості на цьому місці казні повісити український прапор. – Вона показує на стяг, що майорить на вітрі, до половини приспущений на високій щоглі перед Профспілками.

– А самі ви родом з Одеси? – запитую насамкінець розмови.

– Нє, я росіянка. Родилась у Красноярську на Сибірі. Лиш нікому в Одесі не розкажуй, що я з тобою зустрілася. Я себе тут не почуваю в безпеці, – зітхає, ховаючи папери й подаючи на прощання руку.

– Вже два роки, як ми живемо в страху. У фашистів на мушці, – підтверджує Олександр Негатуров, хоча він і не справляє враження людини, яка може когось чи чогось боятися. Незважаючи на те, що йому на карку шістдесят, він статний і добре збудований. Біла форма карате підперезана чорним поясом. Стіни кабінету завішані фотографіями чемпіонатів із єдиноборств і золотими медалями, а полиці в коридорі вгинаються від малих і великих кубків. Олександр веде школу карате «Тігренок». Вони з дітками об'їздили всю Європу.

– То ти з Лодзі? Я добре знаю твоє місто. Був там пару раз на змаганнях. Ми навіть взяли золото, – натхненно додає. – Не п'ю, не курю. Так, так, знаю: важко повірити, що в Україні, а тим більше в Одесі, так буває. Але краще бути здоровим, ніж бухати.

Від самого початку Україна не могла порозумітися сама з собою. Захід розмовляв українською, Схід – російською, Центр – суржиком. Цей мовний конструкт проіснував добрих 20 років незалежності. Проте Майдан і війна все змінили. Патріотичні заклики лунали українською, а російська виявилася мовою загарбника, який спустошує Донбас і гострить зуб на всю Україну. Обирати мову – це обирати ідентичність. Принаймні так твердять політично-інтелектуальні еліти, але народ знає своє. Що з того, що головна одеська вулиця офіційно називається «Дерибасівська», якщо більшість місцевих називає її «Дерибасовская».

– Чорт візьми, але то, що я розмовляю російською, не значить, що я хочу, щоб тут була Росія. Я родився в Одесі й почуваюся одеситом із діда-прадіда. Хоч це місто заснувала Російська імперія. Якби не цариця Катерина, тут би й далі стояли рибальські халупи й дерев'яні човни на місці теперішніх буржуйських палаців і великих яхт. Але чого-чого, а фашистської хунти, цих засліплених ненавистю, розумово відсталих бандерівців, оунівців і інших правосеків, я тут точно не хочу. Мій брат загинув за вільну Одесу, а не за якусь там Народну Республіку. І ми, одесити, не могли організувати ці вбивства 2 травня 2014 року. Це зробили вони. – Олександр намагається тримати себе в руках, але в нього на чолі проступають краплі поту. З цієї розповіді Одеса постає вже не як місто з плоті й крові, а як тривожний міраж. Мрія про ідеальну спільноту, не заражену етнічно-політичною ворожнечею, яка роздирає Дике поле Східної Європи.

– Родинний дім будують до розводу, а не після. Я правий? – продовжує він, бачачи, що я притакую. – А в Україні все поставили з ніг на голову. У 1991 році ми надіялися, що ця країна буде нашим домом. Двадцять наступних років її пропивали і розкрадали. І тепер у нас замість красивого родинного гнізда – загиджений притон. Ми мали двадцять років, щоби всьо якось утрясти, в першу чергу створити відчуття, що від Донецька через Одесу до Львова – це наше місце під сонцем. Спільна Україна. Але вони вчинили інакше. Вони розпалили революцію, а після того давай нам впарювати, що оця розпрекрасная Україна – для кожного українця. Тепер уже пізно. Ми подали на розвід і не хочем жити під одним дахом. Вадим опинився на Куликовому полі, бо втратив віру в майбутнє.

Зненацька чоловік підводиться, підходить до полиці з кубками, бере один із них, але відразу ж ставить на місце. Пильно вдивляється в мене, нервово стискає і розтискає кулаки. Одеса Олександра виявилася фата-морганою, яку знищили бандерівці за гроші західних наддержав.

– Ти вболіваєш? Обоюто футбол, завжди підтримував нашу команду. Не російську – українську. Але цього року я не буду дивитися ні Євро, ні олімпіаду в Ріо. Не можу слухати, як трибуни скандують «Слава Україні! Героям слава!», бо під цими гаслами вбили мого брата. Спорт, який мав би нас об'єднувати, показує, наскільки Україна сьогодні поділена. Я поховав брата, але боюся, що вони ще з нами не закінчили. Це вже не та стара добра Адесса, де мож було дихати на повні груди. 2 травня 2014-го моє місто паралізував страх і не відпускає досі, – каже, поринаючи у власні думки. – Мушу закінчувати, прийшла молодь, починаєм тренування. Тримай вухо на сторожі, ти поляк. Не дай замулити очі ілюзією спокійного і райдушного одеського життя.

Він стає на мат, розстелений у тренувальному залі, і, за японським звичаєм, схиляє голову перед юними каратистами.

– Та їм усі мозги прополоскали. Мої колишні співгромадяни не вміють самі думати. Та яке там: самі. Вони взагалі не вміють думати. Живі викопні рештки, ментально вони живуть ще в совдепії і з ностальгією дивляться на схід, на Старшого Брата. День у день Москва їм капає на мозок свою хвору пропаганду. Українці – фашисти, молдовани – фашисти, на Заході – капіталісти, лише один Кремль на чолі з таваріщем Путіним захистить їх від цих диявольських ворогів. І, на жаль, цей дебілізм через кордони просочується і в Одесу. Ти, певно, в курсі, що деякі координатори подій 2 травня родом із Придністров'я, – розповідає Олег Хвощевський, голова Союзу придністровців України, який називає себе бізнесменом, журналістом і блогером. Ми сидимо в елітному ресторані в середмісті Одеси, наминаючи морепродукти й попиваючи свіжий лимонад. – Я не маю чого ремствувати. Мені в житті фартило. Маю хист до промишляння. Інтересна штука, от кажуть: вільний ринок зробить тебе вільною людиною. А ніфіга. Я взагалі не міг врубитися, що довкола робиться. Я вірив у всю цю галіматню, яку нам вбивали в голову придністровські й російські ЗМІ, – розповідає, уминаючи кальмарів.

Двадцять років Олег був взірцевим капіталістом у псевдокомуністичній країні бандитського капіталізму. Він мав свої фірми, крутив бізнес за кордоном, скуповував дорогі фури, заможно жив у Тирасполі. Мав усе. Нічим не відрізнявся від своїх українських і російських товаришів, які уклали мовчазну угоду з владою. Гребіть під себе все, що можете, а в політику не встрагайте.

– Перший раз я глянув на все тверезим поглядом, коли в 2011 році на президентських виборах переміг Євген Шевчук і мерзотники з його оточення почали добиратися до моїх грошей. Класичний *рекет* в рускам стилі. Якись за вуха притягнуті звинувачення – і от вони забирають твоє майно, віджимають фірму, а тебе пускають з торбами. І тишся, брате, що лишився живий, хоть і голий-босий. Я зразу поняв, що конфіскація – це лише квіточки. Я – етнічний українець, мав український паспорт, ну і звалив в Одесу. Моєму другу, тоже бізнесмену, який круто заробляв, не вистачило здорового глузду. Його кинули в критку й мучили. За пару місяців у тюрмі він помер. Це ще раз дуже добре показує, в якому психологічному гетто живуть придністровці. Його батько був великим, дуже відомим тренером з боксу, мама – директорка школи. І це не люди з вулиці, а еліта. І що? Думаєш, хоч хтось вийшов на протести проти цього злочину? Та яке там! Люди проковтнули це, наче нічого й не було. Ліпше моя хата скраю, бо інакше й сам так скінчиш. А знаєш, що найцікавіше? Я-то втік із Тирасполя, але й далі до кінця не розумів, що робиться. Я жив у відносно вільній країні, але психологічно був прив'язаний до Придністров'я. Вони мене так видресировували, що я думав лише їхніми бандитськими панятіями. Влада напосілася на мене ні за цапову душу. Ну що ж, буває. Могли мене запроторити на зону. Таке життя. І хоч би якись підозри закралися, що щось у цій системі не так, що я – звичайнісінький раб. Але на відміну від більшості моїх землячків – багатий раб. В Одесі я швидко зібрався в кулак. Вдалося вивезти трохи заощаджень – ну і сколотив новий бізнес. Возив червоне дерево з Балі. Пів року жив в індонезійському раю, а пів – у тусовочній Одесі. Лафа.

Нашу розмову перериває поява молодого, підстриженого під їжача чоловіка.

– Це Міша, колишній сержант придністровського спецназу, який тоже прозрів і приїхав боротися за вільну Україну. І що, Міша, якщо Путін скаже тобі повіситися, полізеш у петлю? – запитує Олег у друга.

– А мені до сраки Путін, – чує у відповідь.

– Москва використовує одеську трагедію як головний інструмент антиукраїнської пропаганди. Якщо задати в гуглі «*Odessa massacre*», зразу вибиває тексти й відео, які пояснюють, що українські фашисти жорстоко розправилися зі своїми співвітчизниками, тому що ті не поділяли їхніх націоналістичних поглядів. Подають фейки про сотні жертв, про те, як у Профспілки пустили газ, як відстрілювали тих, хто намагався вибратися з полум'я. Тому ми створили Групу 2 травня, в яку входили журналісти й експерти, вона провела незалежне розслідування, – каже Тетяна Герасимова, координаторка групи.

– Я чув про п'ятдесят сім убитих, – маю на увазі книжку, яку мені показала Ольга.

– Наші дані про сорок шість смертей – достовірні й підтверджені звітом Міжнародної експертної групи Ради Європи, яка стежить за розслідуванням цієї трагедії. Вони прийшли до тих самих висновків, що й ми. До жахливої ескалації насилля призвела політична боротьба на всіх рівнях за участю високопосадовців правоохоронних органів, і також зацікавлення зовнішніх суб'єктів: Росії та Придністров'я. У той же час є люди, які за кремлівську грошву роз'їжджають по європейських столицях і розказують про одеську Катинь, – терпляче пояснює.

– В Одесі ніколи не було вуличних сутичок, і впродовж усієї Революції Гідності ніяких заворушень теж не було. Як це не дивно, але лідери місцевого Майдану й Антимайдану

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ